

VAASAN YLIOPISTO

KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA

TALoustIETEEN YKSIKKÖ

Saara Vaahtoniemi

TALOUSKASVU SAHARAN ETELÄPUOLISESSA AFRIKASSA

Taloustieteen
pro gradu -tutkielma

VAASA 2013

SISÄLLYSLUETTELO	sivu
1. JOHDANTO	7
2. TALOUSKASVU SAHARAN ETELÄPUOLISESSA AFRIKASSA	9
2.1. Talouskasvun teoriaa	9
2.2. Saharan eteläpuolisen Afrikan kehitys	12
2.2.1. Väestönkasvu	13
2.2.2. Inhimillinen pääoma	13
2.2.3. Kehitysapu	14
2.2.4. Luonnonvarat	15
2.2.5. Infrastrukturi	18
2.2.6. Rakenteelliset tekijät	19
2.2.7. Omistusoikeuksien määrittely ja hallinnon vakaus	20
2.2.8. Demokratia ja talouskasvu	21
2.3. Työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen kehitys	24
2.4. Botswana	27
2.4.1. Investoinnit	28
2.4.2. Koulutuspääoma	29
2.4.3. Rakenteelliset tekijät	29
2.5. Zimbabwe	31
3. EMPIIRISET TUTKIMUSTULOKSET	35
3.1. Kasvuregressioita	37
3.2. Kasvuregressioita kiinteillä vaikutuksilla	40
4. JOHTOPÄÄTÖKSET	44

LÄHTEET	47
----------------	----

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1. Botswanan, Zimbabwen, Kenian ja Ghanan työntekijäkohtainen bkt vuosina 2000–2010.	24
Taulukko 2. Vuoden 2010 bkt per työntekijä 48 Afrikan maassa.	25

Taulukko 3.	Regressioanalyysissä käytettyjen muuttujien kuvaus.	36
Taulukko 4.	Regressiotulokset.	38
Taulukko 5.	Regressiotulokset maakohtaisten dummy-muuttujien kiinteillä vaikutuksilla.	41

VAASAN YLIOPISTO**Kauppätieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Saara Vaahtoniemi	
Tutkielman nimi:	Taloukasvu Saharan eteläpuolissa Afrikassa	
Ohjaaja:	Hannu Piekkola	
Tutkinto:	Kauppätieteiden maisteri	
Linja:	taloustiede	
Aloitusvuosi:	2012	
Valmistumisvuosi:	2013	Sivumäärä: 52

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa käsitellään Saharan eteläpuolisen Afrikan taloukasvuun vaikuttavia tekijöitä. Käsittelen erikseen pääomien, säästämisen, väestönkasvun, inhimillisen pääoman, kehitysavun, luonnonvarojen, infrastruktuurin, rakenteellisten tekijöiden, omistusoikeuksien ja hallinnon vakauden sekä demokratian vaikutuksia taloukasvuun. Tarkastelen lähemmin Botswanan ja Zimbabwen talouksia esimerkkeinä Afrikan maiden heterogeenisyydestä.

Empiirisessä osassa havaitaan, että tarkastelemisani 48 Afrikan maassa tapahtuu ehdollista konvergenssia, kun huomioon otetaan mihin vaikuttavia rakenteellisia tekijöitä. Näitä rakenteellisista tekijöistä kertovia selittäviä muuttujia ovat säästämiseen, väestönkasvuun ja tuottavuuteen liittyvät muuttujat.

Regressioanalyysissä tarkastellaan vuosittaisen työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen muutosta. Ensimmäinen regressio kuvaa absoluuttista konvergenssia, jossa muutosta selitetään bruttokansantuotteen viiveellä ja ajan kiinteillä vaikutuksilla. Tällöin havaitaan, että Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden kasvu on eriytynyt. Tässä tapauksessa absoluuttisen konvergenssin hypoteesi ei pidä paikkaansa. Erottamalla maista kehittyneiden maiden ryhmän huomataan, että konvergenssia tapahtuu. Konvergoitumista on havaittavissa myös, kun tarkasteluun otetaan mukaan joukko selittäviä muuttujia. Tuloksissa on havaittavissa beta konvergenssia. Afrikan köyhemmät maat ovat alkaneet kuroa kiinni kuilua maanosan kehittyneiden maiden reaaliseseen bruttokansantuotteeseen.

Kaikissa regressioissa on mukana selittävinä muuttujina ajan kiinteät vaikutukset. Kahteen viimeiseen regressioon lisätään selittäviksi muuttujiksi myös maadummyillä estimoidut maakohtaiset kiinteät vaikutukset. Todellisen konvergoitumisnopeuden uskotaan olevan maanosan sisällä 1,6–5,7 prosentin välillä.

AVAINSANAT: Afrikka, kehitysmaiden taloukasvu, köyhyyden vähentäminen, kiinnikurominen

1. JOHDANTO

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten Saharan eteläpuolisen Afrikan työntekijäkohtainen bruttokansantuote on kehittynyt. Tarkastelen tutkimuksessa paneeliaineistoa vuosilta 1960–2011. Aineistossa on muuttujia 48 Saharan eteläpuolisen Afrikan maasta. Selvitän aineiston avulla näiden maiden taloudellista kasvunopeutta.

Käyn tutkimuksessa aluksi läpi talouskasvun teoriaa. Tarkastelen tämän jälkeen talouskasvua ja sen ongelmallisuutta kehitysmaissa. Käsittelen tutkimusten esittämiä teorioita alueen kasvuun vaikuttaneista tekijöistä. Tutkin alan kirjallisuudessa usein käsiteltyjen teemojen, kuten pääomien ja säästämisen, väestönkasvun ja inhimillisen pääoman, kehitysavun, luonnonvarojen, infrastruktuurin, rakenteellisten tekijöiden, hallinnon vakauden sekä demokratian merkityksiä talouskasvulle.

Käsittelen tämän jälkeen tarkemmin Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden bruttokansantuotteen kokoa. Maat ovat hyvin erilaisia. Osassa maita on jo hyvin kehittynyt talous, kun taas osassa kehitys ei ole vielä päässyt alkuun. Tarkastelen lähemmin Botswanan ja Zimbabwen tapauksia ja sitä, kuinka kirjallisuuden teorit toteutuvat näissä maissa.

Empiirisessä osassa esitän regressioanalyysistä saadut tulokset. Regressioilla estimoidaan Saharan eteläpuolisen Afrikan työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen muutosta. Regressiot kuvaavat konvergoitumista, jota tapahtuu kehittyvissä maissa, kun ne kurovat kiinni rikkaiden maiden elintasoja. Tässä tutkielmassa tarkastellaan konvergenssin hidastumista, kun maa lähestyy Afrikan kehittyneiden maiden ryhmän elintasoja. Konvergenssin nopeuden tutkiminen on tärkeää, sillä se antaa käsityksen ajasta, joka kuluu siihen, että kehitysmaat kurovat kiinni kuilua rikkaiden maiden elintasaan.

Regressiotulosten perusteella päädytään johtopäätökseen, että Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden taloudellinen kasvuvauhti on eriytynyt. Tämän takia kerään ryhmän kehittyneitä Afrikan maita ja vertaan näiden kasvua vähemmän kehittyneisiin maihin, jolloin kiinnikurominen saadaan esille. Kehittyneiden maiden ryhmä muodostetaan hyvin hallituista afrikkalaisista valtioista.

Kun tarkasteluun otetaan mukaan joukko selittäviä muuttujia, ehdollista konvergoitumista tapahtuu koko alueella. Kaikissa regressioissa mukana ovat ajan kiinteät vaikutukset. Esitän taulukossa 4 saamani tulokset ilman maakohtaisia kiinteitä vaikutuksia. Taulukon 5 regressioissa ovat mukana myös maakohtaiset kiinteät vaikutukset.

2. TALOUSKASVU SAHARAN ETELÄPUOLISESSA AFRIKASSA

Talouskasvun on todettu lisäävän maan hyvinvointia, vähentävän köyhyyttä ja nostavan elintasoja (Rodrik 2005: 4). Kasvuteorioiden (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 70) mukaan talous pyrkii kohti vakaata tilaa, jossa investoinnit pääomaan ja työvoimaan eivät enää lisää tuottavuutta, vaan talouskasvua selittää tekninen kehitys. Näin ei ole vielä käynyt kaikkialla Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Sachs, McArthur, Schmidt-Traub, Kruk, McCord, Bahadur ja Fayen (2004: 141) mukaan Afrikka oli maailman kehittyvistä alueista ainoa, jossa koettiin kaksi peräkkäistä vuosikymmentä 1980–2001 jolloin työntekijäkohtainen tuotanto laski.

Kehitysmaat tarvitsevat pääomia tuotannon aloittamiseen. Ennen kasvuteorioiden mukaisen pääomakannan vakaan tilan saavuttamista tarvitaan investointeja koneisiin ja laitteisiin. Kehitysmaissa tapahtuu voimakasta talouskasvua yleensä silloin, kun riittävät investoinnit tuotannon perustarpeisiin on tehty ja kehitysmaan talous alkaa kuroa kiinni kehittyneitä maita. (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 41–42).

Monissa Afrikan maissa ongelmana on ollut, että riittäviä ja kestäviä investointeja tuotannon perustarpeisiin ei ole onnistuttu tekemään. Tutkimukset (Barro 2012: 2) tukevat tätä havaintoa. Kehitys ja kasvu Saharan eteläpuolisen Afrikan maissa voi pysyä paikallaan, jos keskeisten taustamuuttujien, kuten inhimillisen pääoman ja instituutioiden, laatu ei parane. Kun nämä tärkeät investoinnit on onnistuttu tekemään, kehittyvän maan talous voi alkaa kuroa kiinni kehittyneitä maita.

2.1. Talouskasvun teoriaa

Kiinnikuromisen vauhtia kuvataan konvergoitumisnopeudella. Konvergoitumisnopeus kertoo, kuinka nopeasti maat kurovat kiinni kuilua kehittyneiden maiden reaalisesta asukaskohtaisesta bruttokansantuotteestaan. Tavallinen konvergoitumisnopeus on noin 2 prosenttia vuosittain. Barro (2012: 1–2) tarkastelee tutkimuksessaan konvergoitumisnopeuden vaikuttavia tekijöitä. Kahden prosentin nopeudella kestäisi 35 vuotta, että maa kuroisi kiinni puolet kuilusta kehittyneeseen maahan verrattuna ja 115 vuotta 90 prosenttia kuilusta häviämiseen. Konvergoitumisnopeuden tutkiminen antaa siis viitekehyksen ajasta, joka kestää sii-

hen, että köyhä tai kehityksessä jälkeen jäänyt maa tai alue saa kiinni korkeamman elintason.

Konvergoitumisnopeutta voidaan kuvata absoluuttisena tai ehdollisena. Absoluuttisen konvergoitumisen (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 39–41) mukaan pitkällä aikavälillä työntekijäkohtainen bruttokansantuote konvergoituu samalle kasvu-uralle kaikissa maissa. Tämä tarkoittaisi sitä, että kaikissa maissa olisi lopulta samat työntekijäkohtaiset tulot ja köyhyys poistuisi itsestään pitkällä aikavälillä. Absoluuttinen konvergenssi olettaa, että maat, joilla on jonain tiettyinä vuotena alhainen työntekijäkohtainen bruttokansantuote, kasvavat suhteellisen nopeasti seuraavana vuonna. Kun otetaan mukaan lähtökohdiltaan hyvin erilaisia maita, tämä oletettu riippuvuus katoaa. Absoluuttisen konvergoitumisen teoria ei siten pidäkään paikkaansa käytännössä.

Ehdollinen konvergenssi (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 41–43) on realistisempi oletus kasvusta. Hypoteesin mukaan maan kasvu-uraan vaikuttavat kunkin maan rakenteelliset tekijät. Kehitysmaa on voinut juuttua köyhyyden kierteeseen esimerkiksi Okeyn (2011: 16) kuvaamien huonojen rakenteellisten tekijöiden takia. Köyhä maa voi siis irrota köyhyyden kierteestä ja saavuttaa rikkaan maan elintason pitkällä aikavälillä, jos sen rakenteelliset tekijät ovat samankaltaiset kuin rikkaassa maassa. Teorian mukaan olisi siis tärkeää tukea köyhien maiden sisäisten rakenteiden ja erityisesti hyvin toimivan koulutusjärjestelmän muodostumista. Tämä olisi parasta kehitysapua kehittyville talouksille.

Solow'n (1956: 66) kasvuteorian mukaan tuotannosta $Y(t)$ osa säästetään ja investoidaan ja osa kulutetaan. Pitkällä aikavälillä säästetty osuus s on vakio $sY(t)$ ja $K(t)$ kuvaa talouteen kertyvää pääomaa. Investoinnit saadaan näin pääomareservien määrän kasvusta $dK / dt = K$, eli yhdistämällä nämä saadaan yhtälö

$$(1) \quad \dot{K} = sY.$$

Tuotanto muodostuu Solow'n (1956: 66–67) teorian mukaan pääomasta $K(t)$ ja työvoimasta $L(t)$. Tuotantoa Y kuvataan tuotantofunktiolla

$$(2) \quad Y = F(K, L).$$

Tuotantofunktio on Cobb-Douglas –muotoinen, eli sillä on vakioiset skaalatuotot pääomalle ja työvoimalle. Tämä tarkoittaa sitä, että jos pääoman ja työvoiman määrää kasvatetaan, tuotanto kasvaa samassa suhteessa. Työntekijäkohtainen tuotanto $y = Y/L$ riippuu työntekijäkohtaisesta pääomasta $k = K/L$, josta saadaan $y = f(k)$.

Tekninen kehitys on olennainen osa talouskasvua. Solow'n teorian mukaan teknologia A oli eksogeeninen. Teknologia tuli siis Solow'n malliin ulkopuolelta, eli se on "manna taivaasta".

Mankiw, Romer ja Weil (1992: 408) täydentävät Solow'n kasvumallia lisäämällä siihen inhimillisen pääoman. He siis erottavat inhimillisen pääoman fyysisestä pääomasta omaksi osakseen. Kuten teknologian kehitys, inhimillinen pääomakaan ei ole "manna taivaasta", vaan molempien kehittymiseen vaikuttavat talouden lähtökohdat. Tutkimuksessaan Mankiw ym. toteavat, että empiirisesti tutkittuna Solow'n mallin mukaiset fyysinen pääoma ja työvoima kertovat mihin suuntaan tuotanto muuttuu, mutta niiden vaikutus on liian suuri. Inhimillinen pääoma on otettava Mankiw'n ym. (1992: 407–408) mukaan huomioon, jotta yhteys säästämissä, väestönkasvun ja tulojen välillä voidaan ymmärtää. Mankiw, Romer ja Weilin esittämä tuotantofunktio on

$$(3) \quad Y_t = K_t^\alpha H_t^\varphi (A_t L_t)^{1-\alpha-\varphi},$$

missä H kuvaa inhimillistä pääomaa.

Makrotaloudellisen teorian (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 76) mukaan neoklassisen kasvumallin pitkän aikavälin ennusteet pitävät paikkansa myös empiiristen tutkimusten mukaan. Teorian mukaan pitkällä aikavälillä korkeampi säästämis- ja investointiaste sekä työvoiman hitaampi kasvuaste nostavat maan asukkaakohtaisia tuloja ja elintasoja.

Investointiaste on kehitysmaissa huomattavasti kehittyneitä talouksia matalampi. Kehittyneissä maissa optimaalinen investointiaste on noin 20 prosenttia tuotannosta, kun kehitysmaissa se on noin 10 prosenttia tai vähemmän. Säästämis- ja investointiasteen nousu olisi teorian (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 79) mukaan köyhien maiden pitkän aikavälin kasvulle tärkeää.

2.2. Saharan eteläpuolisen Afrikan kehitys

Ennen kuin voidaan aloittaa minkäänlaista tuotantoa, pääomaa on oltava tuotantoon tarvittava vähimmäismäärä. Tuotantoa varten tarvitaan koneita ja laitteita, infrastruktuuria muun muassa sähkölle ja tieliikenteelle, toimiva satama sekä työntekijöitä, jotka ovat tarpeeksi koulutettuja. Sachsin ym. (2004: 125–127) mukaan pääoman rajatuotos voisi kasvaa matalatuloisessa maassa hyvin nopeasti sen jälkeen, kun nämä tuotannon kannalta tärkeät tekijät ovat toteutuneet. Talouskasvu ja vakaaseen tilaan pääsy voivat tapahtua vasta sitten, kun talouden pääoman suhde työvoimaan on ylittänyt minimin.

Sachsin ym. (2004: 126) mukaan Saharan eteläpuolisessa Afrikassa säästämisaste on erittäin alhainen, jopa negatiivinen, kun pääoman suhde työvoimaan on hyvin alhainen. Äärimmäisessä köyhyydessä asuvat ihmiset eivät voi säästää, sillä heidän täytyy käyttää kaikki saamansa tulot selviytyäkseen hengissä. Säästäminen onnistuu vasta, kun perustarpeet on tyydytetty.

Sachsin ym. (2004: 126–127) esittelemässä mallissa pääoman suhde työvoimaan ja asukaskohtainen tuotanto laskevat, kun taloudessa on hyvin vähän pääomaa. Köyhät ajautuvat äärimmäiseen köyhyyteen, kun pääomia ei kerry ja väestö kasvaa.

Trooppisen Afrikan maat ovat Sachsin ym. (2004: 122) mukaan jääneet köyhyyden kierteeseen, josta on hyvin vaikeaa, jopa mahdotonta, päästä irti ja kasvaa. Äärimäinen köyhyys johtaa mataliin säästämisasteisiin, mikä vaikuttaa matalaan tai negatiiviseen talouskasvuun. Afrikan huono infrastruktuuri ja heikko inhimillinen pääoma eivät houkuttele ulkomaisia investointeja, joita tarvittaisiin tasapainottamaan heikkoa säästämisastetta. Okeyn (2011: 16) mukaan ulkomaisten investointien houkuttelemiseksi maan instituutioiden on oltava hyvässä kunnossa. Suuret julkiset investoinnit voisivat kasvattaa Afrikan tuottavuutta.

Ulkomainen kehitysapu olisi näille kehittyville talouksille tärkeää. Sachsin ym. (2004: 122) tutkimuksen mukaan erityisesti hyvin hallituille valtioille tulisi tarjota merkittävästi enemmän virallista kehitysapua, jotta ne voisivat saavuttaa Yhdistyneiden kansakuntien asettamat vuosituhattavoitteet. YK:n vuosituhattavoitteet ovat kansainvälisesti sovittuja tavoitteita köyhyyden vähentämiseksi vuoteen

2015 mennessä. Ehdollisen konvergenssin hypoteesi tukee Sachsin esitystä, jonka mukaan hyvin hallituille maille tulisi antaa enemmän kehitysapua.

2.2.1. Väestönkasvu

Väestönkasvu on suurinta köyhissä maissa. Sachs ym. (2004: 130) kirjoittavat, että kehitysmaiden köyhillä perheillä ei ole yleensä mahdollisuutta saada apua perhe-suunnitteluun ja ehkäisyyn. Toimivaa eläkejärjestelmää ei ole. Vanhemmat tarvitsevat jonkun, joka huolehtii heistä kun he ovat vanhoja. Perheen lapset voivat jo nuorina osallistua perheen taloudenhoitoon esimerkiksi keräämällä polttopuita ja auttamalla eläinten hoidossa. Kehitysmaissa lapsikuolleisuus on suurta. Tämän kompensoimiseksi vanhemmat haluavat useita lapsia.

Economist-lehti (2011: 68) kirjoittaa Afrikan väestön kaksinkertaistuvan seuraavien 40 vuoden aikana. Tämä saattaa kuitenkin tarjota uusia mahdollisuuksia, jos syntyvyys laskisi ja suurempi osa väestöstä tulisi ajan kuluessa työikäiseksi. Economist-lehden mukaan työn tuottavuus on kasvanut Afrikassa keskimäärin 2,7 prosenttia vuosittain.

2.2.2. Inhimillinen pääoma

Inhimillinen pääoma on sidoksissa työntekijään, joten vain kouluttamalla maan väestöä maan inhimillinen pääoma voi kasvaa. Koulutukseen investointi vaatii luottamusta tulevaisuuteen (Lorentzen, MacMillan, Wacziarg 2008: 81). Etenkin yksityishenkilöiden kannalta koulutukseen panostaminen ei välttämättä tunnu järkevältä, sillä monissa Saharan eteläpuolisen Afrikan maissa on matala eliniän odote.

Inhimillisellä pääomalla tarkoitetaan työvoiman koulutustasoa. Kehitysmaissa koulutetun työvoiman määrä on yleisesti melko pieni. (Ingham 1995: 16–17.) Efektiivinen työpanos kasvaa koulutustason noustessa. Mankiwin, Romerin ja Weilin (1992) esittämän mallin mukaan koulutuspanoksen osuus on jopa puolet työpanoksesta.

Naisten kouluttaminen olisi tärkeää kehitysmaiden kasvun kannalta, sillä kouluttamalla myös naisia inhimillinen pääoma kasvaisi. Taloudessa olisi suurempi määrä koulutettuja henkilöitä sukupuolesta riippumatta. Naisten koulutukseen inves-

tointi nostaa naisten perheen perustamisen ikää. Mikä tärkeintä, korkeammin koulutettujen naisten lapsiluku on pienempi kuin kouluttamattomien naisten. (World Development Report 2006: 68–73.) Barron (2012: 16) mukaan naisten keskimääräisten koulutusvuosien lukumäärän kasvu kertoo yleisestä parannuksesta kehittyvän maan poliittisissa ja sosiaalisissa rakenteissa, joka osaltaan tukee maan talouskasvua. Naisten keskimääräisten koulutusvuosien kasvua täytyy verrata miesten keskimääräisiin koulutusvuosiin. Näin saadaan selville, onko naisten ja miesten välinen kuilu koulutusvuosissa kaventunut.

Lorentzen, McMillan & Wacziarg (2008: 81–83) esittävät, että matala eliniän odote selittää lähes kokonaan Afrikan hitaan kasvun. Heidän mukaansa kasvua tapahtuu vain, jos ihmisillä on tulevaisuudenodotuksia. Tutkijat esittävät, että köyhissä maissa ensinnäkään ei ole kunnollisia terveydenhoitopalveluja, joten ihmiset kuolevat usein nuorena. Tämä puolestaan johtaa siihen, että ihmiset olettavatkin kuolevansa nuorina. Suurempi riski kuolla työikäisenä on yhteydessä riskisempään käyttäytymiseen, korkeampaan hedelmällisyyteen ja vähäisempiin fyysiseen pääomaan investointeihin. Tällöin ihmisillä ei ole riittäviä kannustimia säästää, minkä takia talouskasvuakaan ei tapahdu. Kehitysmaat joutuvat kierteeseen, jossa köyhyys johtaa korkeaan kuolleisuuteen, joka puolestaan estää talouskasvua, jonka avulla köyhyyttä voitaisiin vähentää. Jos ihmiset eivät näe tulevaisuutta, kasvuaakaan ei ole. Näissä olosuhteissa kannustimet tehdä töitä ovat matalat.

Talouskasvun oletetaan vaikuttavan maan elintason nousuun. Gertz ja Chandy (2011: 2) kirjoittavat, että talouskasvun vaikutusten siirtyminen elintason nousuun ei kuitenkaan ole itsestään selvää. Sen onnistumiseksi on panostettava kussakin maassa vallitsevien instituutioiden kehittämiseen, mikä tarkoittaa hallinnon vakauttamista, omistusoikeuksien vahvistamista ja taistelua korruptiota vastaan.

2.2.3. Kehitysapu

Makrotaloudellisen teorian (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 176–179) mukaan parasta kehitysapua on koulutuksen tukeminen. Tätä kautta kehitysmaan väestön koulutuspääoma kasvaa. Makrotaloudellinen teoria osoittaa, että koulutukseen investointi tuo kehitysmaalle parhaat mahdollisuudet sen kasvun edistämiseksi.

Ulkomaisen kehitysavun vaikutuksista talouskasvuun on tehty paljon tutkimusta. Hansenin ja Tarpin (2000: 547) tutkimuksen mukaan ulkomainen kehitysapu lisää

kasvua riippumatta siitä, onko vastaanottavan maan hallinto hyvä vai ei. He kuitenkin huomauttavat, että kehitysavulla on vähenevä rajatuotto, eli loputtoman suuret määrät kehitysapua eivät välttämättä anna toivottuja tuloksia.

Gillanders (2011: 3) kirjoittaa siitä, kuinka kehitysavusta on suhteellisen paljon hyötyä myös huonot instituutiot omaavien maiden talouskasvulle. Tällaisissa maissa kehitysapu ei kuitenkaan välity inhimillisen pääoman kehittymiseen eikä maan elintason nousuun. Gillanders päätyykin tutkimuksessaan toteamiseen, että kehitysavulla on paljon suurempi vaikutus talouskasvuun demokraattisissa yhteiskunnissa. Myös Fosu (2009: 783) toteaa, että talouskasvu ei aina välity elintason nousuun. Esimerkiksi Botswanassa on ollut kansainvälisestikin hyvin voimakasta talouskasvua, mutta sen vaikutukset köyhyyden vähenemiselle ovat olleet pieniä. Kuitenkin Ghanassa vähäisen talouskasvun vaikutuksia on onnistuneesti siirretty elintason vahvaan nousuun.

Kehitysavulla on muissakin tutkimuksissa todettu olevan positiivinen vaikutus esimerkiksi demokraattisten maiden inhimillisen pääoman kehittymiselle. Kosack (2003: 1) kirjoittaa tämän riippuvuuden olevan erittäin merkittävää. Hänen mukaansa autokratioissa, eli maissa, joissa on itsevaltiut, ulkomaisella kehitysavulla voi olla kuitenkin negatiivisia vaikutuksia maan kansalaisten elämänlaadulle.

2.2.4. Luonnonvarat

Useat Saharan eteläpuolisen Afrikan maat tuottavat alkutuotteita, esimerkiksi Botswanan suurin vientituote ovat kaivostyöstä saatavat timantit (Bond & Mhone 2001: 3.) Grierin (2005: 200) mukaan kansainvälinen kauppa ei kuitenkaan ole ollut alueella kovin avointa. Kauppaa ovat hidastaneet muun muassa tuonnin rajoitteet ja valuuttapolitiikka sekä epäsuorasti riittämättömät investoinnit kauppaa edistävään infrastruktuuriin.

Alkutuotteiden jalostukseen investointi monipuolistaisi kehitysmaiden vientituotteita. Tämä puolestaan vakauttaisi ulkomaankauppaa, kun vientituotteet eivät olisi enää niin alttiita maailmanmarkkinoiden hintojen muutoksille. (Kotilainen & Kaitila 2002: 21–27.)

Monissa Saharan eteläpuolisen Afrikan maissa on paljon luonnonvaroja. Luonnonvaroilla on kuitenkin todettu olevan ristiriitaisia vaikutuksia erityisesti kehitys-

maiden talouksille. Shaxson (2007: 1123–1124) esittää, että mitä köyhempi ja heikompi maa on ennen luonnonvarojen löytämistä, sitä suurempi riski sillä yleensä on saada niistä enemmän haittoja kuin hyötyjä.

Luonnonvararikkaissa kehitysmaissa on Pegg (2010: 15) mukaan tehty riittämättömiä investointeja koulutukseen. Näillä mailla on myös suurempi riski altistua väkivaltaisille yhteenotoille kuten sisällissodille. Luonnonvararikkailla kehitysmailla on todettu olevan vaikeuksia rakentaa demokraattista hallintoa. Luonnonvaroista saadun varallisuuden uskotaan aiheuttavan korruptiota ja siten viemään instituutioiden uskottavuutta huonompaan suuntaan. Erityisesti öljy- ja mineraalirikkaissa maissa yksi tuotannon haara voi nousta niin tärkeäksi, että muut toimialat kärsivät siitä. Näin kotimaisesta tuotannosta tulee kannattamatonta kun valuuttakurssi vahvistuu liikaa. Tätä ilmiötä kutsutaan hollannin taudiksi. Tällaisilla luonnonvararikkailla mailla on suuri vaara saada hollannin tauti tai jokin muu häiriö, joka hidastaa talouskasvua.

Pegg (2010: 15) kirjoittaa, että yleensä hollannin taudin tapauksissa vahvaksi nouseva ala hyödyntää luonnonvaroja ja sen varjoon jäävät maatalouden ja teollisuuden alat. Tämä johtaa taloudellisten resurssien alakohtaiseen uudelleenkohdistamiseen, kun työvoima ja pääomat virtaavat pois maataloudesta ja teollisuudesta uuteen, kukoistavaan sektoriin.

Usein puhutaankin niin sanotusta luonnonvarakirouksesta. Luonnonvarakirous on termi, joka kuvaa konfliktien kierrettä, jossa sodat tuhoavat taloutta ja samalla lisäävät riskiä uuden sodan syttymiselle. Tämä tarkoittaa sitä, että mailla, joilla on runsaasti luonnonrikkauksia, voi olla vaikeuksia hyödyntää niitä. Mainguyn (2010: 123) mukaan syitä luonnonvarojen hyödyntämisen epäonnistumiseen ovat muun muassa korruptio, luonnonvaroista johtuvat väkivaltaiset yhteydenotot sekä hollannin taudin vaara.

Yleisimmät havainnot korruptiosta, köyhyydestä ja luonnonvarakirouksesta voidaan Shaxsonin (2007: 1123) mukaan jakaa kahteen näkökantaan. Yhden näkökannan mukaan maiden ongelmien takana ovat öljy-yhtiöt, jotka käyttävät afrikkalaisia hyväkseen ja maksavat heille lahjuksia. Toisten mielestä taas ongelmien syyinä ovat afrikkalaiset johtajat, jotka ottavat lahjuksia vastaan tai anastavat luonnonvaroista saatuja varoja itselleen. Riippuvuus yhdestä luonnonvarasta johtaa

myös suurempaan riskiin altistua väkivaltaisille konflikteille, epätasa-arvon lisääntymiseen, vähentyneeseen demokratiaan ja lisääntyneeseen korrupioon.

Yleisen käsityksen mukaan luonnonvarat ja niistä saatava varallisuus antavat kehitysmaissa syyn aseistetuille konflikteille ja ovat sitä kautta rauhan esteenä. Wennmannin (2011: 265) mukaan täytyisi selvittää, miten luonnonvarojen avulla voitaisiin ratkaista väkivaltaisia konflikteja ja rakentaa kestävä rauha. Hänen mukaansa luonnonvaroihin investoimalla voidaan saavuttaa mahdollisuuksia päästä eroon väkivaltaisten konfliktien kierteestä. Tämä voidaan saavuttaa puutumalla taloudellisten ristiriitojen tekijöihin ja asettamalla määräyksiä, jotka ohjaavat konfliktinjälkeistä rauhaa.

Viljelyolosuhteet vaikuttavat osaltaan maan tuottavuuteen. Maantieteellisellä sijainnilla uskotaan olevan merkitystä talouskasvulle. Barrios, Bertinelli ja Strobl (2010) tutkivat sateen ja ilmaston vaikutuksia Saharan eteläpuolisen Afrikan hiitaalle talouskasvulle. Heidän laskelmiensa mukaan sateilla on ollut merkittävä negatiivinen vaikutus juuri näille valtioille. Otsuka (2006: 332) vertaa Saharan eteläpuolisen Afrikan viljelyn tuottavuutta Aasian kehittyvien maiden viljelyn tuottavuuteen. Aasiassa viljelyn tuottavuus on noussut huomattavasti 1960-luvulta lähtien, kun siellä otettiin käyttöön paremmin tuottavia riisi- ja vehnälajeja. Saharan eteläpuolisessa Afrikassa taas tällaiset investoinnit eivät ole onnistuneet. Tuottavuus ei ole lisääntynyt ja väestö on kasvanut erittäin voimakkaasti. Tämän takia asukaskohtainen ruuan tuotanto on laskenut, kun Aasian kehitysmaissa se on puolestaan huomattavasti noussut.

Sachs ym. (2004: 117–118) kirjoittavat, että Afrikan pohjoiset ja eteläiset maat ovat rikkaampia kuin päiväntasaajan lähellä olevat tropiikkien maat. Ensin mainituissa saadaan jonkin verran satoa viljelystä ja välttään pahimmilta malaria-keskittymiltä. Etelässä on suuria määriä kultaa ja timantteja ja pohjoisessa hyödyttään Euroopan kauppaa-alueen läheisyydestä.

Business Africa (2008: 3) kertoo, että Saharan eteläpuolisen Afrikan maista suurimman osan on tuotava ruokaa ulkomailta, sillä kotimaan ruuan tuotanto ei riitä. Alueen väestö on kasvanut maatalouden tuottavuutta nopeammin, mikä on johtanut pienempään ruuan tuotantoon asukasta kohti. Riippuvuus ulkomaisesta ruokavavusta on myös lisääntynyt useissa maissa. Ehui ja Pender (2005: 238) kirjoittavat, että Saharan eteläpuolisen Afrikan väestön elinkeinoista yli 60 prosenttia on riip-

puvaisia maataloudesta tai siihen läheisesti liittyvistä toimista. Silti alueella on kaikkein huonoin maataloudellinen tuottavuus koko maailmassa.

2.2.5. Infrastrukturi

Bloom ja Sachs (1998: 225) kirjoittavat, että Afrikan mantereella on hyvin paljon kuljetuksen esteitä, jotka nostavat kuljetusten ja samalla kaupankäynnin hintaa. Etäisyydet Afrikan sisällä ovat hyvin suuria. Kuljetukset maateitse esimerkiksi Euroopan kauppalueelle on laajan Saharan autiomaan takia hyvin vaikeaa. Afrikan mantereella on vähän rantaviivaa sen kokoon nähden ja verrattuna muihin maanosiin. Luonnonsatamia on erittäin harvassa. Suurin osa, lähes 80 prosenttia, maanosan väestöstä asuu sisämaassa. Maanosassa ei ole myöskään jokia, jotka olisivat purjehduskelpoisia valtamerialuksille, kuten Amazon Etelä-Amerikassa tai Yangtze Kiinassa. Afrikassa on kaikkein eniten valtioita, joilla ei ole lainkaan rantaviivaa.

Bloomin ja Sachsin (1998: 225–226) mukaan erityisen korkeat kuljetuksen kustannukset ovatkin Saharan eteläpuolisen Afrikan valtioiden talouskasvulle merkittävä hidaste. Afrikan satamat eivät ole kovin kilpailullisia kansainvälisen kaupan vähäisyyden takia. Tämä heijastuu merikuljetuksiin suurina kuljetuskustannuksina.

Huonolla infrastruktuurilla on myös osansa taloudellisen kasvun hidasteena. Business Africa (2008: 3) kertoo etenkin heikon sähkön tarjonnan hidastaneen Saharan eteläpuolisen Afrikan talouskasvua. Koko Saharan eteläpuolisen Afrikan sähkön kapasiteetti on 63 gigawattia, mikä on suurin piirtein saman verran kuin Espanjan sähkökapasiteetti. Etelä-Afrikka tuottaa noin puolet tästä sähkömäärästä. Vain neljäsosalla Saharan eteläpuolisen Afrikan asukkaista on mahdollisuus käyttää sähköä. Kansainvälisesti ja muihin kehitysmaihiin verrattuna sähkö on alueella kallista ja sen tarjonta epäluotettavaa. Pärjätäkseen yritysten täytyy käyttää epävakaisen sähkön lisäksi kalliita diesel generaattoreita.

Bloom ja Sachs (1998: 227) kirjoittavat, että Afrikan asukastiheys on hyvin harvaa ja kaupungistumista on tapahtunut vain vähän. Afrikassa on laajoja, asutukseltaan lähes tyhjiä autiomaita sekä harvaan asuttuja savanneja, joiden maataloustuotanto on heikkoa. Infrastruktuurin kehittämisen kustannukset nousevat, kun etäisyydet ovat suuret. Economist -lehden (2011: 69) mukaan infrastruktuuriin on kuitenkin

tehty enemmän investointeja viimeaikoina ja tiet ovat paremmassa kunnossa kuin ennen.

2.2.6. Rakenteelliset tekijät

Narayan, P. K., Narayan, S. ja Smyth (2011: 900) selittävät Afrikan hidasta kasvua muun muassa nopealla väestönkasvulla, huonolla menestyksellä viennissä, matalalla inhimillisen pääoman tasolla, tehottomalla julkisella sektorilla sekä lukuisilla etnisillä konflikteilla.

Easterlyn ja Levinen (1997: 1203) tutkimuksen mukaan Saharan eteläpuolisen Afrikan valtioiden sisällä olevat lukuisat etniset ryhmät selittävät maiden välisiä eroja talouden toimissa. Talouskasvun puute liittyy heidän mukaansa tiiviisti poliittiseen epävakaisuuteen, suuriin julkisen talouden velkoihin sekä riittämättömään infrastruktuuriin. Matala koulutustaso, alikehittyneet rahoitusmarkkinat ja vääristyneet valuuttakurssit hidastavat tahoillaan talouskasvun edistystä.

Mo Ibrahim indeksi pyrkii systemaattisesti analysoimaan Afrikan maiden hallinnon laatua. Indeksi on koottu 86 indikaattorista, jotka on jaettu neljään pääryhmään ja edelleen yhteensä 14 alakategoriaan. Pääryhmät mittaavat turvallisuutta ja laillisuutta, osallistumista ja ihmisoikeuksia, kestäviä taloudellisia mahdollisuuksia sekä inhimillistä kehitystä. Indeksi antaa lähtökohdan mitata hallinnon laadun edistymistä Afrikassa. (Ibrahim 2011: 3–5.)

Mo Ibrahim indeksin vuoden 2011 tulokset näyttävät, että hieman yli puolet Afrikan maista oli saanut paremman tuloksen edellisiin vuosiin verrattuna. Suurin osa maista oli kehittynyt kestävien taloudellisten mahdollisuuksien ja inhimillisen kehityksen osa-alueilla, kun taas turvallisuuden ja laillisuusperiaatteen sekä osallistumisen ja ihmisoikeuksien osa-alueilla kehitystä ei ollut tapahtunut. (Ibrahim 2011: 8.)

Vuoden 2011 Mo Ibrahim indeksin korkeimman sijan sai Mauritius indeksillä 82 täydestä sadasta. Heikoimmin pärjäsi Somalia, jonka indeksi on 8. Tämä on hyvin heikko tulos myös toiseksi viimeiseksi sijoittuneeseen Tshadin indeksiin 31 verrattuna. Merkittäviä muutoksia kokivat Liberia ja Sierra Leone, joiden indeksit nousivat huomattavasti. Madagaskarin indeksi puolestaan laski edellisvuoteen verrattuna. Maan indeksin trendi on ollut laskeva. (Ibrahim 2011: 9.)

Ibrahim (2011: 10) indeksin mukaan tasapainoisuus, oikeus ja osallistuminen ovat hallinnon laadun osatekijöitä. Maat, jotka tasapainoisesti edistävät näitä kaikkia osa-alueita, pärjäävät parhaiten. Maat, jotka ovat olleet indeksin kärjessä ja jotka ovat kehittyneet merkittävästi, ovat pärjänneet hyvin tasapuolisesti kaikilla indeksin osa-alueilla. Kuitenkin yleinen trendi Afrikassa on epätasapaino.

2.2.7. Omistusoikeuksien määrittely ja hallinnon vakaus

Ulkomaisten sijoitusten tulisi korkean pääoman rajatuoton takia virrata kehitysmaihin, mutta niin ei kuitenkaan ole käynyt. Useat kehitysmaat ovat poliittisesti epävakaita, niiltä puuttuu koulutettua työvoimaa, laillinen infrastruktuuri ja instituutiot. Omistusoikeuksien määrittely on usein heikkoa. Selkeästi määrätyt omistusoikeudet taloudessa antavat ihmisille kannustimet tavoitella omaisuutta. Ilman hyvää laillista infrastruktuuria ja omistusoikeuksia esimerkiksi kannustimet viljellä maata voivat olla hyvin heikot, jos valtio voikin yllättäen määrätä kaikki maan tuotot omikseen, jättäen viljelijän ilman tuottoja. (Ingham 1995: 90–91.) Muita seikkoja, joiden takia ulkomaisia sijoituksia ei virtaa maahan ovat harmaa talous ja korruptio. Ulkomaisten sijoittajien houkuttelemiseksi olisi panostettava näiden seikkojen korjaamiseen (Okey 2011:16). Myös Bloom ja Sachs (1998: 208) kirjoittavat kaupan avoimuuden olevan tärkeää taloudelliselle kehitymiselle Saharan eteläpuolisessa Afrikassa, mikä osaltaan tukee instituutioiden vahvistamista.

Maassa vallitsevien instituutioiden kehittyneisyysaste kuvaa sitä, kuinka hyvin omistusoikeudet toteutuvat maassa, kuinka paljon maassa on korruptiota tai kuinka hyvin laillisuusperiaate toteutuu maassa. Näillä seikoilla on suuri merkitys niin talouskasvun, ulkomaisten investointien määrän kuin kehitysavun välittymisenkin kannalta. Vahvat instituutiot omaavalla maalla on paremmat mahdollisuudet houkutella ulkomaisia investointeja maahan ja käyttää saatu kehitysapu mahdollisimman hyvin. Okeyn (2011: 16) mukaan institutionaaliset uudistukset ovat työpaikkojen luomisen, ulkomaisten investointien sekä talouskasvun lähde. Hänen tutkimuksessaan selvisi, että instituutioiden laadulla oli merkittävä vaikutus näihin seikkoihin. Zimbabwessa omistusoikeuksien loukkaus on johtanut Nokon (2011: 342) mukaan ulkomaisten investointien pakoon maasta.

Joireman (2008: 1233) kirjottaa, että suurimpia omistusoikeuksiin liittyviä ongelmia Saharan eteläpuolisessa Afrikassa ovat lain tulkinta muodostuneen tavan mu-

kaan sekä naisten sosiaalisen aseman monimutkaisuus. Joireman (2008: 1242) kirjoittaa, että naisten asema Saharan eteläpuolisessa Afrikassa on usein hyvin heikko, eikä naisilla ole usein oikeutta omistaa maata. Tämä vaikeuttaa omistusoikeuksien siirtymistä esimerkiksi sukupolvelta toiselle.

Taloukasvun on havaittu nostavan elintasoja ja vähentävän köyhyyttä (Ingham 1995: 105–107). Naudén (2010: 5) mukaan Ghana, Botswana, Etelä-Afrikka ja Mauritius ovat positiivisia esimerkkejä omistusoikeuksien vahvistamisen tuloksista ja köyhyyden vähentämisestä. Kovin monissa maissa tällaista positiivista kehitystä ei kuitenkaan vielä ole saavutettu. Taloukasvun vaikutusten siirtyminen hallinnon vakautumiseen ei ole päivänselvä asia.

Gertz ja Chandy (2011: 1–3) kirjoittavat, että maailman köyhyys on muuttumassa siten, että köyhiä on entistä enemmän epävakaisesti hallituissa keskituloisissa maissa. Tämä johtuu siitä, että ennen köyhiksi tai matalatuloisiksi luokitellut valtiot ovat kasvaneet tarpeeksi, että ne luokitellaan nyt keskituloisiksi. Esimerkkejä tällaisista maista ovat Intia, Nigeria ja Pakistan, joissa bruttokansantuotteen kasvu aiheuttaa voimakasta tuloerojen kasvua. Gertzin ja Chandyn mukaan on ongelmallista, että vaikka asukaskohtaiset tulot näissä maissa ovat kasvaneet, se ei näytä olevan yhteydessä hallinnon vakautumisen kanssa. Monissa tapauksissa päinvastoin hallinnon epävakaisuus on näyttänyt lisääntyneen.

Huono hallinto voi johtaa Shaxsonin (2007: 1123–1124) mukaan luonnonvararikkauksista johtuvaan köyhyyden paradoksiin ja näin tehdä hallinnosta entistäkin epävakaisempaa. Taloukasvun odotettua positiivista vaikutusta maan hallintoon ei siten tapahdukaan. Fosu (2011: 1) kirjoittaa, että kehitysmaissa varallisuuden epätasainen jakautuminen heikentää elintason nousua. Fosun (2009: 738) mukaan taloukasvu ei valitettavasti ole aina parantanut köyhimpien oloja. Botswanassa on ollut kansainvälisestikin hyvin voimakasta taloukasvua, mutta sen vaikutukset köyhyyden vähentämiseen ovat olleet pieniä. Ghanassa puolestaan vähäisen taloukasvun vaikutuksia on onnistuneesti siirretty elintason vahvaan nousuun.

2.2.8. Demokratia ja taloukasvu

Narayan, P. K., Narayan, S. ja Smyth (2011: 900) kirjoittavat, että demokratialla on positiivinen vaikutus taloukasvulle. Tästä riippuvuudesta ei kuitenkaan ole kovin

suurta yksimielisyyttä. Erityisesti hyvin alhaisen taloudellisen kehityksen maita käsittelevissä tutkimuksissa eri tutkijoiden mielipiteet jakautuvat.

Taloudellisen kehityksen oletetaan modernisaatiohypoteesin (Barro 2012: 3) mukaan saavan aikaan korkealaatuisempia instituutioita maassa ja edesauttavan edustuksellisen demokratian kehittymistä. Modernisaatiohypoteesin mukaan erityisesti asukaskohtaisen bruttokansantuotteen kasvu sekä koulutuksen lisääntyminen vaikuttavat ihmisten haluun osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Tämän riippuvuussuhteen tutkiminen on tärkeää, jotta voitaisiin ymmärtää demokratioiden rakentumista.

Sachsin ym. (2004: 118–120) mukaan yleinen johtopäätös, että Afrikan talouden kehittymättömyys johtuu huonosta hallinnosta, on väärä. Monissa maissa huono hallinto on erittäin näkyvää. Sodat ja väkivalta esimerkiksi Kongon demokraattisessa tasavallassa ja Sierra Leonessa ovat myös olleet näkyviä ja antavat kuvan koko maanosan laajuisesta hallinnon kriisistä. Kuitenkin monet Afrikan maat ovat hyvin johdettuja ja hallittuja, kuten esimerkiksi Botswana, mutta ne ovat silti köyhiä. Sachsin ym. tutkimista 33 trooppisesta Afrikan maasta vain viidessä oli heidän laskelmiensa mukaan heikko hallinto. Näihin kuuluvat Angola, Burundi, Kongon demokraattinen tasavalta, Sudan ja Zimbabwe. Suurimalla osalla tarkastelluista maista oli keskivertainen ja kahdeksalla hyvä hallinto.

Caruson (2009: 269) mukaan sisällissodat liittyvät luonnonvarojen runsauteen. Luonnonvararikkaan maan hallitus kilpailee luonnonrikkauksien hyödyntämisestä saaduista varoista erilaisten kapinallisryhmittymien kanssa. Seurauksena on väkivaltaisuuksia, yhteiskunnallista levottomuutta ja sisällissotia. Aiheesta tehdyt empiiriset tutkimukset vahvistavat oletukset, että luonnonvarojen runsauden ja sisällissodan mahdollisuuden välillä on positiivinen yhteys ja että sisällissodat vaikuttavat negatiivisesti maan asukaskohtaiseen bruttokansantuotteeseen ja sen kasvuun. Kaupankäynnin avoimuus ja kehitys voisi Krausen ja Suzukin (2005: 160) mukaan vähentää sisällissodan riskiä.

Afrikan maissa on käyty paljon sisällissotia. Aseellisten konfliktien ja luonnonvarojen yhteydestä on tehty lukuisia tutkimuksia (Wennmann, 2011; Le Van, Schubert & Nguyen 2010). Siirtomaavallan aikana vedetyt valtioiden rajat jakoivat kansalaisia niin, että perinteiset heimoyhteiskunnat saattoivat jäädä eri valtioihin ja muodostuneiden valtioiden sisälle jäi useita etnisiä ryhmiä. Krausen ja Suzukin (2005: 162–163) mukaan heikko taloudellinen kehitys, huono kotimainen hallinto, yh-

teiskunnan epäyhtenäisyys ja kaupan avoimuuden esteet vaikuttavat osaltaan sisällissodan riskiin. Yleisesti taloudellisen menestyksen ja kotimaan rauhan välillä on myönteinen yhteys. Nopea talouden modernisaatio yhdessä yhteiskunnallisten muutosten kanssa voi synnyttää konflikteja eri etnisten väestöryhmien kesken. Poliittiset ja taloudelliset jännitteet voivat edesauttaa konfliktien syntymistä monikulttuurisissa yhteiskunnissa. Grier (2005: 196) puolestaan esittää tutkimuksessaan, että inhimillisellä pääomalla, eli väestön koulutustasolla, ja etnisellä monimuotoisuudella sinänsä on positiivinen vaikutus väestön hyvinvointiin. Hänen mukaansa trooppisella ilmastolla ja maantieteellisellä sijainnilla ei ole merkittävää vaikutusta inhimilliseen eikä fyysiseen pääomaan.

Wennmannin (2011: 246) mukaan luonnonvarat ajavat kehittyviä maita aina uuteen aseellisten konfliktien kierteeseen, koska ne tarjoavat tulojen lähteen sotaisille ryhmittymille. Krause ja Suzuki (2009: 163) kirjoittavat, että vahvan kotimaisen hallinnon, kuten esimerkiksi vahvoihin instituutioihin nojaavan demokratian, uskotaan vähentävän sisäisiä konflikteja, koska järjestelmässä on laillistettu menetelmä rauhanomaisesti ratkaista konflikteja. Tämän takia vahvat instituutiot omaavilla demokratioilla on pienempi sisällissodan riski.

Wennmann (2011: 246) esittää, että konfliktien kierteestä vapautuminen tapahtuu politiikan kautta. Rauhanprosessissa luonnonvarojen tuomat hyödyt olisi jaettava tasapuolisesti eri väestöryhmien kesken. Jos tässä epäonnistutaan, liian positiivisten tulevaisuudennäkymien antama innostuneisuus voi johtaa väestön pettymyksiin ja lisätä aseistautuneiden ryhmittymien määrää ja väkivaltaisuuksia. Näin konfliktien kierre jatkuu.

Maailmanpankin (2010: 11–12) vuoden 2011 World Development Report kuvaa epävakaiden kehitysmaiden siirtymistä väkivaltaisesta konfliktien vahingoittavasta kierteestä ja huonosta hallinnosta kohti kansalaisten turvallisuutta, oikeudenmukaisuutta ja työllisyyttä. Tätä prosessia havainnollistetaan eräänlaisena hyvänä kierteenä, jossa ensin on muutettava vallitsevia, huonoiksi tai epäpäteviksi havaittuja instituutioita parempaan suuntaan. Tätä varten tarvitaan ulkopuolista apua ja kannustimia. Sen jälkeen ulkopuolisten paineiden seurauksena luottamus hallitukseen ja uudistuneisiin instituutioihin saadaan takaisin. Konfliktien ja väkivallan riskin torjumiseksi on ensisijaisen tärkeää suojella kansalaisten oikeuksia ja työpaikkoja, jotta ihmisten turvallisuus säilyisi.

On näyttöä, että lailliseen infrastruktuuriin panostamisesta, omistusoikeuksien määrittelystä ja instituutioista on hyötyä. Naudé (2010: 5–6) osoittaa, että hyvän laillisen infrastruktuurin ja taloudellisten päätösten saavuttamisen seurauksena maantieteellisestä sijainnista, siirtomaahistoriasta ja korruptiosta sekä muista kasvua vaikeuttavista tekijöistä johtuvat hidasteet voidaan voittaa.

2.3. Työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen kehitys

Bruttokansantuote muodostuu maan vuoden aikana tuottamien lopputuotteiden yhteenlasketusta hinnasta. Kaikki maan asukkaat eivät kuitenkaan ole olleet muodostamassa bruttokansantuotetta. Teorian mukaan (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 31–32) parempi tapa mitata kehittyvän talouden kasvua onkin jakaa bruttokansantuote työvoimalla, jolloin saadaan työntekijäkohtainen bruttokansantuote.

Saharan eteläpuolisen Afrikan maat muodostavat hyvin heterogeenisen joukon. Seuraavat taulukot 1 ja 2 havainnollistavat maiden työntekijäkohtaisten bruttokansantuotteiden välisiä eroja.

Taulukko 1. Botswanan, Zimbabwen, Kenian ja Ghanan työntekijäkohtainen bkt vuosina 2000–2010.

vuosi	BKT per työntekijä (\$)			
	Botswana	Zimbabwe	Kenia	Ghana
2000	18 723	899	2 932	3 362
2001	17 791	814	2 893	3 380
2002	18 785	691	2 931	3 487
2003	18 824	751	3 021	3 615
2004	20 218	664	3 018	3 738
2005	19 163	624	3 077	3 938
2006	19 687	696	3 106	4 096
2007	20 876	566	3 203	4 178
2008	21 387	529	3 094	4 528
2009	18 115	574	3 059	4 621
2010	18 730	606	3 268	4 928

PPP-korjattu ketju BKT vuoden 2005 hinnoilla
vuoden 2005 kansainvälinen \$/työntekijä

Lähde: Penn World Table 7.1

Taulukosta 1 näkee, kuinka suuria eroja Saharan eteläpuolisen Afrikan valtioiden bruttokansantuotteissa on. Itä-Afrikkaa edustavan Kenian ja Länsi-Afrikkaa edustavan Ghanan työntekijäkohtaiset bruttokansantuotteet ovat hyvin samaa suuruusluokkaa. Rajanaapureiden Botswanan ja Zimbabwen työntekijäkohtaisessa bruttokansantuotteessa on valtava ero. Esimerkiksi vuonna 2010 Zimbabwen bruttokansantuote per työntekijä oli 606 dollaria, vain hieman yli kolme prosenttia Botswanan 18 730 dollarista työntekijää kohti. Kenian ja Ghanan vuoden 2010 työntekijäkohtaiset bruttokansantuotteet olivat 17,4 ja 26,3 prosenttia Botswanan kyseisen vuoden luvusta. Taulukossa 1 esitetyissä maissa Zimbabwea lukuun ottamatta bruttokansantuotteen kasvu on ollut melko tasaista 2000-luvulla.

Taulukko 2. Vuoden 2010 bkt per työntekijä 48 Afrikan maassa.

Vuoden 2010 työntekijäkohtainen BKT, kansainvälinen \$			
maa	BKT/työntekijä	maa	BKT/työntekijä
Päiväntasaajan Guinea	26 486	Norsunluurannikko	3 254
Gabon	25 340	Gambia	2 926
Seychellit	21 945	Benin	2 879
Mauritius	21 872	Uganda	2 743
Etelä-Afrikka	20 679	Komorit	2 595
Botswana	18 730	Sierra Leone	2 422
Angola	13 715	Tansania	2 387
Namibia	11 821	Ruanda	2 083
Swazimaa	9 430	Burkina Faso	2 030
Kap Verde	8 649	Guinea	1 921
Djibouti	7 336	Guinea-Bissau	1 866
Sudan	7 126	Mosambik	1 650
Mauritania	6 005	Niger	1 583
Kongon tasavalta	5 381	Togo	1 503
Nigeria	5 342	Somalia	1 474
Ghana	4 928	Malawi	1 456
Sao Tome ja Principe	4 547	Madagaskar	1 434
Kamerun	4 173	Etiopia	1 384
Mali	3 570	Liberia	1 333
Sambia	3 559	Keski-Afrikan tasavalta	1 255
Senegal	3 393	Eritrea	1 190
Lesotho	3 385	Burundi	770
Tshad	3 378	Kongon dem. tasavalta	628
Kenia	3 268	Zimbabwe	606

Lähde: Penn World Table 7.1

Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden taloudet ovat hyvin heterogeenisiä. Bruttokansantuotteet vaihtelevat Päiväntasaajan Guinean 26 486 dollarista Zimbabwen 606 dollariin työntekijää kohti. Taulukossa 2 käsittelemäni 48 Afrikan maata ovat järjestyksessä vuoden 2010 työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen mukaan suurimmasta pienimpään.

Maat voidaan jakaa niiden taloudellisen kehityksen mukaan neljään ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä talouskasvu on hidasta yli koko periodin 1960–2010. Lorentzenin, McMillanin ja Wacziargin (2008: 81–83) esittämä malli, jossa matalan eliniän odote selittää hidasta talouskasvua, kuvaa näiden maiden taloudellista kehitystä. Näissä maissa köyhyys ylläpitää köyhyyttä. Maat ovat kierteessä, jossa tulevaisuudenodotusten puute selittää lähes olematonta kasvua.

Toisen ryhmän muodostavat maat, joissa talouskasvu oli tarkastellun ajanjakson alussa 1960-luvulla vielä vahvaa, mutta on sittemmin hidastunut. Näihin maihin lukeutuvat Burundi, Norsunluurannikko, Ghana, Etelä-Afrikka, Mauritius, Lesotho, Namibia, Komorit, Malawi, Gabon ja Togo.

Kolmannessa ryhmässä maiden talouskasvu on ollut hyvää, mutta se on tyrehtynyt 2000-luvulla. Infrastruktuurin ja koulutuksen merkitys on suuri näissä maissa, koska luonnonvarat eivät ole niissä kovin runsaita. Tämän ryhmän maat sopivat hyvin Gertzin ja Chandyn (2011: 1–3) kuvaamiin maihin, jotka ovat epävakaisesti hallittuja ja keskituloisia, mutta niissä on silti paljon köyhiä. Ryhmän maissa usein myös demokratisoituminen on epäonnistunut. Tämä tukee Narayan, P. K., Narayan, S. ja Smythin (2011: 900) tuloksia demokratian positiivisista vaikutuksista talouskasvulle.

Neljännän ryhmän maissa on koettu hyvää talouskasvua 2000-luvulla. Monet näistä maista ovat onnistuneet raaka-aineiden viennin lisäämisessä ja hyötäneet raaka-aineiden hintojen kohoamisesta 2000-luvun talouden huipun aikana. Näitä maita ovat esimerkiksi Guinea-Bissau, Tshad, Nigeria, Mosambik, Gambia, Ruanda, Uganda, Kongon demokraattinen tasavalta ja Päiväntasaajan Guinea.

Kuitenkin vain noin kolmannes koko Afrikan viimeaikaisesta kasvusta koostuu Economist-lehden (2011: 68–69) mukaan raaka-aineista. Afrikan länsi- ja eteläosien maat hyötävät eniten esimerkiksi öljy- ja mineraalituloista. Itä-Afrikassa on silti koko maanosan nopeimmin kasvava alueellinen talous, vaikkei siellä ole juuri

lainkaan öljyä eikä mineraaleja. Luonnonvaroista riippumaton kasvu on yleistynyt. Economist-lehti kirjoittaa esimerkiksi Etiopian kasvavan, vaikka maalla ei ole lainkaan öljyä. Kasvu perustuu muihin tekijöihin, kuten esimerkiksi palvelujen yleistyminen. Etiopia on maailman kymmeneksi suurin karjan tuottaja. Muita Itä-Afrikan maita, jotka ovat viime aikoina kasvaneet nopeasti, ovat Tansania, Ruanda ja Uganda.

Seuraavaksi tarkastelen lähemmin Botswanan ja Zimbabwen talouksia, jotta saadaan parempi kuva yksittäisistä afrikkalaisista maista. Botswana on pärjännyt taloudellisesti suhteellisen hyvin, kun taas Zimbabwessa omistusoikeuksien loukkaus on johtanut talouden suuriin ongelmiin.

2.4. Botswana

Botswanassa työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen kasvu oli voimakkainta kaikista tarkastelun kohteena olevista Saharan eteläpuolisen Afrikan maista. Keskimääräinen 5,68 prosentin vuosikasvu aikavälillä 1960–2007 on kansainvälisestikin hyvin korkeaa.

Economistin (2009 a: 20) kirjoituksen mukaan Botswanaa on sanottu jopa Afrikan parhaiten johdetuksi maaksi. Itsenäistymisestä 1966 saakka siellä on pidetty rauhanomaisia monipuoluejärjestelmää noudattavia vaaleja.

Botswana on saanut kansainvälistä tunnustusta pitkään jatkuneesta korkeasta talouskasvusta ja poliittisesta vakaudesta. Siirtomaavallan aikana Botswanan harvasti asutetulla karulla maalla ei näyttänyt olevan paljon kaupallisia mahdollisuuksia. Botswanasta tuotiin lähinnä halpaa työvoimaa Etelä-Afrikan kaivoksille. Itsenäistyttyään Iso-Britannian siirtomaavallasta vuonna 1966, Botswana oli yksi Afrikan köyhimmistä maista ja sen tulevaisuudennäkymät eivät olleet hyvät. (Bond & Mhone 2001: 2.)

Botswanasta löydettiin timantteja heti itsenäistymisen jälkeen vuonna 1967. Botswanan osuus maailman raakatimanttien tuotannosta on 22 prosenttia. Timantteja tuottaa Debswana, joka on Botswanan hallituksen ja maailman johtavan raakatimantteja kauppaavan yhtiön De Beersin yhteisyritys. (Economist 2009b: 58–59.)

2.4.1. Investoinnit

Emerging Markets Monitor (2011 a: 22) kertoo, että Debswana aikoo toteuttaa suuria laajennuksia Botswanan suurimmassa timanttikaivoksessa Jwanengissa. Kyseinen kaivos on maailman rikkain timanttikaivos ja yksi suurimmista työnantajista Botswanassa. Debswanan investointi kaivokseen tulee pidentämään sen elinikää ja nostamaan työllisyyttä.

Emerging Markets Monitorin (2011 a: 22) ennusteiden mukaan Botswana on yleisesti melko turvallinen ja vakaa maa investoinneille ja liiketoiminnalle. Vuonna 2009 investoinnit kuitenkin laskivat, kun maailmanlaajuinen talouden epävarmuus lisääntyi ja Botswanan kaivosyritykset joutuivat lykkäämään laajenemishankkeitaan. Nyt investointien määrä on taas nousussa. Business African (2011: 8) mukaan Botswanalla on melko hyvin kehittynyt rahoitusjärjestelmä, joka tarjoaa talouden peruspalvelut. Palveluiden laatu on kuitenkin melko heikkoa kilpailun ollessa vähäistä ja byrokratian ollessa hyvin yleistä.

Saatuaan poliittisen itsenäisyyden Iso-Britanniasta vuonna 1966, Botswana on onnistunut sopeutumaan taloudelliseen globalisaatioon yllättävän hyvin. Maasta onkin kehittynyt suhteellisen avoin talous. Suorien ulkomaisten investointien määrä ei ole kansainvälisestä avoimuudesta huolimatta noussut. Vaikka maassa onkin ollut hyvä makrotaloudellinen hallinta, kotimaisia säästöjä ei ole onnistuttu ohjaamaan talouspohjan laajentamiseen ja monipuolistamiseen timanttien ulkopuolelle. (Bond & Mhone 2001: 9–10.)

Emerging Markets Monitor (2011 b: 22) arvioi Botswanan reaalian bruttokansantuotteen kasvavan 5,4 prosenttia vuonna 2012 ja 5,5 prosenttia vuonna 2013. Luvut heijastavat osin sijoittajien kiinnostusta maahan, kun ulkomaiset yhtiöt alkavat hyödyntää Botswanan suuria uraani-, kivihiili- ja kupariesiintymiä. Emerging Markets Monitor (2011 a: 22) kertoo, että näihin aloihin panostaminen ja sijoittajien houkutteleminen on osa Botswanan hallituksen tavoitetta laajentaa maan talouden pohjaa timanttien ulkopuolelle. Timanttien viennistä saatavat tulot näkyvät silti vielä vahvasti kasvussa. Botswanan timanttien jälkeen tärkeimpien vientituotteiden, kuparin ja nikkelin, osuus kokonaisviennin arvosta on noussut. Lokakuussa 2010 se oli lähes 8 prosenttia.

2.4.2. Koulutuspääoma

Pansiri (2008: 446–447) käsittelee tutkimuksessaan Botswanan haasteita saada tasavertaista peruskoulutusta maaseudun vähemmistöihin kuuluvalla väestöllä. Hänen mukaansa kaukaisilla alueilla asuvat vähemmistöyhteisöt ovat eristäytyneitä muusta yhteiskunnasta ja päätöksenteosta. Suuri määrä Botswanan väestöstä asuu maaseudulla. Unescon tilastojen (UNESCO Institute for Statistics 2011) mukaan vuonna 2009 Botswanan kouluikäisistä lapsista 14 prosenttia ei ollut koulussa. Botswanan peruskoulutusjärjestelmää käsittelevän Tabulawan (2011: 438) tutkimuksen mukaan Botswanan johdon mielestä ei ole järkevää antaa aikuisväestölle keskiasteen koulutusta, koska he eivät olleet saaneet aikaisemmin riittävää peruskoulutusta.

Unescon tilastot (UNESCO Institute for Statistics 2011) näyttävät, että vuonna 2009 Botswanan hallituksen kokonaiskuluista 16,2 prosenttia käytettiin koulutukseen. Koulutuksen osuus bruttokansantuotteesta oli kyseisenä vuonna 7,8 prosenttia. Business African (2011: 8) mukaan Botswanassa on paljon peruskoulutettua työvoimaa juuri hallituksen suurten koulutusinvestointien ansiosta. Kuitenkin keskitason koulutettuja työntekijöitä, kuten sähköasentajia tai mekaanikkoja, on vaikeaa löytää ilman, että heille maksettaisiin huomattavaa palkkiota. Useat yliopistosta valmistuneet yliarvioivat omia taitojaan ja tarvitsevatkin uutta työtä aloittaessaan lisäkoulutusta työpaikalla, mitä yleisesti paheksutaan Botswanassa. Business Africa (2011: 8) huomauttaa, että hiv/aidsilla on suuri negatiivinen vaikutus maan tuottavuustasoon. Unescon tilastojen (UNESCO Institute for Statistics 2011) mukaan vuonna 2009 vajaan kahden miljoonan asukkaan Botswanan aikuisväestöstä 24,8 prosentilla oli hi-virus.

2.4.3. Rakenteelliset tekijät

Botswana on kolmannella sijalla vuoden 2011 Mo Ibrahim indeksillä. Ennen Botswanaa korkeimmin sijoittuneet maat ovat saarivaltiot Mauritius ensimmäisellä sijalla ja Kap Verde toisella sijalla. Botswanan Mo Ibrahim indeksi on 76 täydestä sadasta pisteestä. Botswanan indeksi on pysynyt samana vuodesta 2006 saakka, jolloin indeksi julkaistiin ensimmäistä kertaa. (Ibrahim 2011: 9.)

Mo Ibrahim indeksi (2011: 10) koostuu neljästä osa-alueesta. Botswanan kaikkein vahvin osa-alue oli turvallisuuden ja laillisuusperiaatteen alue, jossa se sai indek-

sin 87. Business African (2011: 8) mukaan Botswanan hallitus onkin hyvin vakaa. Maassa on käyty rauhanomaisia vaaleja aina itsenäistymisestä saakka neljän vuoden välein. Hallitus on toteuttanut Business African mukaan hyvin suunniteltua ja pitkälle tähtäävää talouspolitiikkaa. Maan laillinen järjestelmä on vahva, ja odottamattomien muutoksien riski järjestelmässä on hyvin pieni. Botswanan Mo Ibrahim indeksin (2011: 10) toiseksi vahvin osa-alue oli inhimillinen kehitys indeksillä 82. Turvallisuuden ja laillisuusperiaatteen sekä osallistumisen ja ihmisoikeuksien osa-alueilla molemmissa Botswanan indeksi oli 68. Näiden osa-alueiden luvut ovat melko hyvin tasapainossa. Kaikkien näiden osa-alueiden tasapainoisuuden on todettu olevan maille hyväksi.

Business Africa (2011: 8) arvioi Botswanan riskisyyttä. Sen mukaan suurin turvallisuusriski, mitä Botswanassa tavataan, ovat liikenneonnettomuudet. Riski kuolla tai loukkaantua liikenneonnettomuudessa on hyvin suuri verrattuna maan väestön kokoon sekä ajoneuvojen määrään.

Botswana sijoittuu Mo Ibrahim indeksin neljän osa-alueen yhteensä 14 alakategoriasta kahdessa ensimmäiselle sijalle. Laillisuuden indeksi Botswanassa on 97 ja vastuullisuuden indeksi 86. Nämä alakategoriat kuuluvat molemmat turvallisuuden ja laillisuuden osa-alueeseen. (Ibrahim 2011: 16.)

Business African (2011: 8) mukaan Botswanan infrastruktuuri on parempaa kuin suurimmassa osassa Saharan eteläpuolista Afrikkaa. Botswanassa on laaja ja suhteellisen hyvin ylläpidetty tieverkosto. Business Africa kertoo, että Botswanasta on hyvin vähän lentoja muualle kuin Etelä-Afrikkaan, mutta Johannesburgiin on vain noin tunnin lentomatka ja sieltä on laajat lentoyhteydet niin Afrikan muihin maihin kuin sen ulkopuolellekin. Botswanan lanka- ja matkapuhelinverkosto on luotettava, mikä edesauttaa yritysten toimintaa maassa. Myös veden ja sähkön tarjonta ovat luotettavia, mutta ne ovat melko kalliita. Business Africa huomauttaa, että nämä infrastruktuurin palvelut toimivat hyvin suurimmissa kaupungeissa ja niiden ympäristössä, mutta ovat ongelmallisia maaseudulla, jossa etäisyydet ovat suuret ja väestön tiheys on hyvin harvaa. Tämä nostaa toimitusmaksuja huomattavasti.

Botswanan merkittävin vientituote ovat timantit. Niiden hinta maailmanmarkkinoilla on pysynyt korkealla. Botswanan vientituloista kolme neljäsosaa koostuu timanteista saaduista tuotoista. Pelkästään kaivostoimintaan ja yhteen vientituotteeseen keskittyminen saattaa muodostua ongelmalliseksi. Maalle olisi tärkeää

monipuolistaa ja laajentaa talouden pohjaa, sillä yhdestä vientituotteesta tai alasta riippuvuus on taloudelle haitallista. Tämä saattaa johtaa hollannin tautiin, mikä tarkoittaa sitä, että maa luottaa liikaa muutamaan vientituotteeseen muiden alojen kustannuksella. (Bond & Mhone 2001: 2–4.)

Economist-lehden (2009 b: 59) mukaan Debswanan tuottamien timanttien osuus oli noin kolmasosa Botswanan bruttokansantuotteesta ja kolme neljäsosaa sen ulkomaisista tuloista ennen maailmanlaajuisia talouskriisiä. Aikaisemmin De Beers varastoi timantteja pitääkseen niiden hinnat korkealla, jos niiden kysyntä väheni, mutta se kiellettiin. Nyt yhtiö vain lopettaa timanttien kaivamisen kun kysyntä laskee. Vuoden 2009 tammikuun ja toukokuun välisenä aikana Debswana sulki kaikki neljä Botswanan timanttikaivosta, millä oli suuri vaikutus Botswanan talouteen.

Botswanan hallituksen suunnitelmissa on ollut jo vuosikymmeniä taloudellisen pohjan laajentaminen ja monipuolistaminen timanttien ulkopuolelle. Näkyviä toimia tämän eteen ei kuitenkaan ole tehty. Botswanan timanttien on arvioitu mahdollisesti loppuvan noin vuonna 2030. (Economist 2009 b: 59.)

Korkealaatuisten timanttien hinnat maailmanmarkkinoilla ovat Emerging Markets Monitorin (2011 b: 22) mukaan pysyneet vahvoina huolimatta maailmanlaajuisista talouden ongelmista. Kysyntä on lisääntynyt uusilla tahoilla kuten Kiinassa ja Intiassa. Globaali korkealaatuisten timanttien tarjonnan lasku enteilee Botswanan vientisektorin vakaan kehityksen jatkuvan. Botswanan kasvu on kuitenkin tiiviisti yhteydessä maailmantalouteen. Maa on erityisesti riippuvainen timanttien kysynnästä. Maan ollessa näin suuresti riippuvainen yhdestä tuotteesta altistaa sen talouden voimakkailla heilahteluille. Maan positiiviset kasvuennusteet eivät välttämättä toteudu, jos kehittyneiden maiden talouden hidastuminen on odotettua suurempaa.

2.5. Zimbabwe

Zimbabwen talouden kehitys on ollut rajussa laskussa viimeisen vuosikymmenen ajan. Richardson (2005: 541) kirjoittaa, kuinka hiv/aids, hintavalvonta ja huonot taloudelliset menettelytavat selittävät osaltaan talousvaikeuksia.

Richardsonin (2005: 541–542) mukaan suurin syy Zimbabwen talouden romahkamiseen on maan uudelleenjako ja omistusoikeuksien menettäminen. Vuonna

2000 Zimbabwen presidentin Robert Mugaben johtama hallitus aloitti maareformin, jonka seurauksena lähinnä valkoihoisten zimbabwelaisten kaupalliset maatilat otettiin heiltä pakkokeinoin pois. Tarkoituksena oli jakaa maata niin, että Iso-Britannian siirtomaakauden aikaiset maan epäoikeudenmukaiset jakautumiset saataisiin hyvitettyä. Richardson kirjoittaa, että mailla työskenteli ennen niiden takavarikointia satoja tuhansia ihmisiä, jotka menettivät maareformin takia työpaikkansa. Mugaben hallitus jatkoi maatilojen takavarikoiteja, vaikka Zimbabwen korkein oikeus ilmoitti toimien olevan laittomia. Nämä hallituksen takavarikoinnit osoittivat, että maanomistusta koskevia lakeja ei enää puolustettu eikä noudatettu. Näiden toimien seurauksena aikaisemmin toiveikkaalta vaikuttanut Zimbabwen talous romahti täysin.

Vuosina 2001–2002 Zimbabwessa koettiin myös pitkä kuiva kausi, jolla selitettiin Zimbabwen ruoan tuotannon romahtamista. Richardsonin (2005) laskelmien mukaan kuivuus selitti kuitenkin vain 13 prosenttia maatalouden arvon romahtamisesta. Hänen mukaansa omistusoikeuksien menettäminen selitti loput 87 prosenttia maatalouden ongelmista.

Baten (2005: 76) mukaan maiden takavarikointi Zimbabwessa aiheutti sen, että ihmiset menettivät luottamuksensa hallitusta kohtaan ja jäivät pohtimaan, oliko mikään enää turvassa. Richardson (2005: 542) kirjoittaa, että hallituksen tukemat Zimbabwen itsenäisyys sodan veteraanit valloittivat lähes kaikki 4 500 valkoisten omistamaa kaupallista maatilaa. Maatilat anastettiin pakkokeinoin sotaveteraanien ja poliitikkojen käytettäväksi.

Noko (2011: 342) esittää, että pakkolunastusten jälkeen Zimbabwen kaupallisten maatilojen tuottavuus laski puolella vuosien 2000 ja 2007 välillä, kun entisten maanviljelijöiden asiantuntemusta ei enää voitu hyödyntää maanviljelyssä. Voimakeinoin tehdyt pakkolunastukset ajoivat investointeja pois maasta. Ulkomaiset investoinnit tippuivat rajusti vuoden 1998 400 miljoonasta Yhdysvaltain dollarista 30 miljoonaan dollariin vuoteen 2007 mennessä.

Zimbabwen itsenäisyys tunnustettiin vuonna 1980. Nykyinen presidentti Robert Mugabe on ollut vallassa siitä saakka, aluksi pääministerinä ja sitten presidenttinä vuodesta 1987 lähtien. Hallinto on Zimbabwessa erittäin epävakaa. Maassa suoritettut epäonnistuneet rakenteelliset uudistukset ja sopeutuspolitiikka vuodesta 1990 eteenpäin ovat ajaneet sitä huonompaan suuntaan. Itsenäistymisen jälkeen

Zimbabween olisi kaivattu ulkomaisia investointeja, mutta niitä ei kuitenkaan saatu tarpeeksi. (Bond & Mhone 2001: 12–13.)

Chavandukan ja Bromleyn (2010: 364) mukaan Zimbabwen itsenäistyttyä maan valkoiset maanviljelijät joutuivat heikkoon asemaan, sillä nyt vallassa oli Iso-Britanniasta riippumaton hallitus. Maanviljelijät olivat saaneet maat Iso-Britannian vallan aikana 1890-luvulta alkaen. Itsenäistymisen jälkeen maan omistusoikeudet turvattiin Zimbabwen valkoisille maanomistajille kymmeneksi vuodeksi eteenpäin. Tämän jälkeen paikalliset alkoivat valloittaa muun muassa itsenäistymissodan aikana hylättyjä maatiloja, sillä katsottiin, että maa kuului nyt alkuperäisväestölle, kun itsenäisyys oli saavutettu.

Syyskuussa 1997 Zimbabwen selvästi yliarvostettu pörssi alkoi romahtaa. Sen seurauksena presidentti Mugabe teki poliittisia laskelmia, joiden seurauksena konfliktit maan uudelleenjaon ympärillä kasvoivat, vuosien 1963–1979 itsenäisyysodan veteraaneille myönnettiin suuret eläkerahastot ja Zimbabwen joukkoja lähetettiin Kongon demokraattisen tasavallan sotaan. Näiden toimien seurauksena sijoittajat joutuivat jättämään Zimbabwen, mikä johti puolestaan Zimbabwen dollarin arvon romahtamiseen ja ennennäkemättömään inflaatioon. (Bond & Mhone 2001: 18–19.)

Bate (2005: 76) kirjoittaa, että Zimbabwen romahdus johtui siitä, että siellä ei ollut suojattu yksityistä omistusoikeutta. Erityisesti maan omistusoikeuksien suojaamattomuus johti talouden kriisiin. Zimbabwessa on myös muita ongelmia, joihin lukeutuvat lehdistön sananvapauden menetys, epävakaa rahapolitiikka, suuret armeijan kulut sekä pienet investoinnit terveydenhoitoon.

Noko (2011: 342) kirjoittaa, että vuonna 2003 Zimbabwen dollari oli jo heikentynyt niin paljon, että kulut rahan liikkeelle laskusta tavallisten seteleiden ja kolikoiden muodossa olivat suuremmat kuin niiden nimellisarvo. Hallituksen täytyi tällöin alkaa painaa rahaa erittäin korkeilla seteliarvoilla huonompilaatuiselle paperille ja asettaa sille aikaraja.

Chavandukan ja Bromleyn (2010: 373–374) mukaan maatalous on Zimbabwen tärkein tekijä talouden elpymisen kannalta. Onnistuakseen tekemään maatalouden jälleen tuottavaksi, Zimbabwe tarvitsee taloudellisen ohjelman, joka vakauttaisi

makrotaloutta. Ohjelman kautta julkiset palvelut saataisiin takaisin ja samalla tuotettaisiin työpaikkoja.

Birdin ja Prowsen (2008: 4) mukaan Zimbabwen valtio on voimakas ja sillä on taipumusta sortoon. Zimbabwen johdolla on tarpeeksi voimakkaat instituutiot joiden kautta olisi mahdollista vähentää köyhyyttä ja nostaa elintaso, mutta näyttää siltä, että siihen ei ole poliittisia haluja. Sorto ja sotilaallistuminen ovat sen sijaan lisääntyneet vuosituhannen alusta saakka.

Bate (2005: 76) toteaa, että Zimbabwella on mahdollisuus tehdä demokraattisia uudistuksia, kun hallinto on vaihtunut. Poliittiset uudistukset ovat erittäin tärkeitä Zimbabwen selviytymisen kannalta, mutta sitäkin tärkeämpää on vahvistaa yksityisiä omistusoikeuksia.

3. EMPIIRISET TUTKIMUSTULOKSET

Tarkastelen tutkimuksessa paneeliaineistoa vuosilta 1960–2011 Barron (2012) vastaavaa tutkimusta mukailleen. Selitettävä muuttuja on työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen vuosikohtainen kasvuvauhti kymmenellä viiden vuoden periodilla alkaen vuosista 1960–1965 vuosiin 2005–2011 saakka. Viimeiseen periodiin on otettu mukaan myös vuosi 2011. Selittävinä muuttujina tarkastelussa on muutamia taloudellisen kehityksen kannalta tärkeitä mittareita, kuten elinajan odote syntymästä, hedelmällisyysluku, koulutuksen investointi, säästäminen, inflaatio sekä julkinen kulutus. Barron (2012: 14) mukaan on kuitenkin mahdotonta näyttää tarkalleen, mitkä muuttujat vaikuttavat talouskasvuun. Hänen mukaansa paras tapa on ottaa huomioon laajat vaikutukset, kuten esimerkiksi instituutioiden laatu. Näin estimoitaessa ehdollista konvergoitumista tulokset eivät ole niin herkkiä sille, mitä muuttujia valitaan selittäviksi muuttujiksi.

Barron mallia (2012: 11) mukailleen työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen kasvua Dy_{it} voidaan kuvata seuraavalla yhtälöllä

$$(4) \quad Dy_{it} = \phi(y_{it}, s_{it}, n_{it}, A_{it}, \dots),$$

missä alaindeksi i viittaa tarkastelun kohteena olevaan maahan ja alaindeksi t aikaan. Mallissa muuttuja y_{it} kuvaa ehdollista konvergoitumista valittujen muuttujien suhteen. s_{it} kuvaa mallissa säästämisastetta ja siihen liittyviä muuttujia, n_{it} kuvaa puolestaan väestönkasvua ja sitä edustavia muuttujia. A_{it} kuvaa teknistä kehitystä edustavia muuttujia.

Empiirisen osan regressioissa estimoidaan kaavaa (4). Osa regressioista kuvaa ehdollista konvergenssia valittujen muuttujien suhteen ja osa absoluuttista konvergenssia, missä pelkästään y_{it} yhdessä ajan kiinteiden vaikutusten kanssa selittää absoluuttista konvergenssia. Kaikissa regressioissa on mukana ajan t kiinteät vaikutukset. Taulukon 5 regressioissa mukana ovat myös maakohtaiset kiinteät vaikutukset.

Muuttujan y_{it} negatiivisuus kuvaa regressiotuloksissa konvergoitumisen astetta, kun maa lähestyy Afrikan rikkaiden maiden ryhmän elintasoja. Säästämisastetta s_{it} kuvaavien muuttujien etumerkki on positiivinen, väestönkasvua n_{it} kuvaavat

muuttujat negatiivisia. Teknistä kehitystä A_{it} kuvaavat muuttujat vaikuttavat positiivisesti talouskasvuun.

Taulukko 3. Regressioanalyysissä käytettyjen muuttujien kuvaus.

Muuttuja	Kuvaus	Lähde
Bkt per työntekijä	Työntekijäkohtainen bruttokansantuote	Penn World Tables 7.1
Hedelmällisyysluku	synnytykset per nainen	Maailmanpankki
Eliniän odote	eliniän odote syntymästä	Maailmanpankki
Säästäminen	% bruttokansantuotteesta	Maailmanpankki
Naisten koulutus	Peruskoulun viimeisen luokan suorittavien tyttöjen osuus, %	Maailmanpankki
Miesten koulutus	Peruskoulun viimeisen luokan suorittavien poikien osuus, %	Maailmanpankki
Julkinen kulutus	% bruttokansantuotteesta	Maailmanpankki
Viennin osuus	vienti (% bkt:sta) + tuonti (% bkt:sta) /bkt per työntekijä	Maailmanpankki
Inflaatio	kuluttajahinnat, vuosittainen %	Maailmanpankki

Regressiotuloksista ilmenee, että Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden taloudellinen kasvu on eriytynyt. Tämä tarkoittaa sitä, että tarkastelun kohteena olevat maat ovat niin erilaisia, ettei estimointitulokset kerro konvergoitumisesta, vaan pikemminkin divergenssistä. Erottamalla maista kehittyneiden maiden ryhmän ja vertaamalla sitä koko Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden ryhmään huomataan, että konvergoitumista tapahtuu. Ehdollista konvergoitumista on havaittavissa muissa regressioissa, joihin lisätään joukko selittäviä muuttujia.

Kehittyneiden maiden ryhmään kuuluvat Mauritius, Kap Verde, Botswana, Seychellit, Etelä-Afrikka, Namibia, Ghana, Lesotho, Tansania, Sao Tome ja Principe,ambia sekä Benin. Nämä maat ovat kärkipäässä vuoden 2012 Mo Ibrahim (2012: 3) Afrikkalaisen hallinnon indeksissä. Näissä maissa on siis indeksin mukaan parempi hallinto, kuin muissa Afrikan maissa. Kehittyneisyys kertoo tässä regressioanalyysissä käytetyssä ryhmässä siten myös hallinnon laadusta.

Sørensen ja Whitta-Jacobsen (2010: 174–176) mukaan Solow'n kasvumallissa teoreettinen konvergoitumisaste on kahden ja kolmen prosentin välillä vuodessa kun säästäminen ja inhimillinen pääoma ovat mukana mallissa. Ilman inhimillisen pääoman muuttujaa teoreettinen konvergoitumisaste on teorian (Sørensen ja Whitta-Jacobsen 2010: 142) mukaan 4–6 prosenttia vuodessa. Tämän työn empiirisessä osassa ei mitata vastaavaa konvergoitumisvauhtia, vaan tarkastellaan konvergoitumisen hidastumista, kun Afrikan kehittyvät maat lähestyvät alueesta erotettua kehittyneiden maiden ryhmää.

Estimointitulokset on esitetty taulukoissa 4 ja 5. Taulukko 4 kuvaa kiinnikuromista, kun mukaan otetaan kehittyneiden maiden ryhmä sekä joukko selittäviä muuttujia. Taulukon 5 molemmissa regressioissa selittävinä muuttujina ovat mukana maakohtaisten dummy-muuttujien kiinteät vaikutukset. Molempien regressiotaulukoiden 4 ja 5 kaikissa regressioissa selittävinä muuttujina ovat aika-dummyjen kiinteät vaikutukset.

3.1. Kasvuregressioita

Taulukon 4 ensimmäisessä regressiossa työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen vuosittaista muutosta selitetään logaritmisella työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen viiveellä. Tällöin muuttujan kerroin kuvaa konvergoitumisnopeutta. Tulos osoittaa kuitenkin divergenssiä eikä konvergoitumista, sillä viivästetyn bruttokansantuotteen kerroin on positiivinen. Tämä johtuu siitä, että Afrikan maiden kasvu on hajaantunut.

Selittävinä muuttujina ensimmäisessä regressiossa ovat vain logaritminen bruttokansantuotteen viive sekä ajan kiinteiden vaikutusten dummy-muuttujat. Tällöin on kyse absoluuttista konvergoitumista kuvaavasta regressiosta, jonka jo aiemmin

Taulukko 4. Regressiotulokset.

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Selitettävä muuttuja log(bkt per työntekijä) muutos			
log(Bkt per työntekijän viive)	0.00295 (0.0117)	-0.0162 (0.0128)	-0.0745** (0.0242)	-0.0574* (0.024)
Kehittyneiden maiden ryhmä		0.00992*** (0.00294)		0.0111*** (0.00332)
log(Hedelmällisyysluku)			-0.0232 (0.0559)	0.059 (0.0595)
1/Eliniän odote			-0.108* (0.0438)	-0.0895* (0.0428)
Säästäminen			0.0039*** (0.00109)	0.00293** (0.00109)
Naisten koulutus			0.000682 (0.00131)	-0.000284 (0.0013)
Miesten koulutus			-0.0012 (0.00133)	-0.000997 (0.00129)
log(Julkinen kulutus)			0.0254 (0.0204)	0.0174 (0.0199)
log(Viennin osuus)			-0.0641** (0.0218)	-0.0544** (0.0213)
Inflaatio			-0.0000186 (0.000655)	0.000526 (0.000652)
Vakiotermi	0.104 (0.104)	0.227* (0.108)	0.602* (0.234)	0.367 (0.237)
Havaintoja	279	279	175	175
Korjattu selitysaste	0.052	0.088	0.243	0.289

Keskivirheet suluisissa

* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

todettiin olevan epärealistinen oletus kasvusta. Estimoitu kerroin ei ole tilastollisesti merkitsevä. Barron (2012: 14) tutkimuksen vastaavassa regressiossa tulos on samankaltainen. Hänen mukaansa positiivinen kerroin tällaisessa regressiossa kertoo siitä, että työntekijäkohtaisen bruttokansantuotteen absoluuttinen konvergenssi ei pidä paikkaansa, kun tarkastelun kohteena on heterogeeninen ryhmä maita.

Toisessa regressiossa otetaan tarkasteluun mukaan kehittyneiden maiden ryhmä. Tällöin huomataan, että koko alueen maiden konvergoitumisnopeus on 1,6 prosenttia vuosittain ja kehittyneiden maiden kerroin on lähellä nollaa. Alueesta täytyy siis erottaa merkittävä kehittyneiden maiden ryhmä, jotta konvergenssi saadaan esille.

Toisen regression mukaan Saharan eteläpuolisen Afrikan maat lähestyvät talouden vakaata tilaa ja kurovat kiinni kuilua kehittyneiden maiden reaaliseseen bruttokansantuotteeseen 1,6 prosenttia vuosittain. Tämä tulos on lähellä tutkimusten (Barro 2012) esittämää kahden prosentin vuosittaista kiinnikuromisen astetta.

Taulukon 4 kolmas ja neljäs regressio kuvaavat ehdollista konvergoitumista. Ehdollisen konvergenssin mukaan maan kiinnikuromisen vauhtiin vaikuttavat sen rakenteelliset tekijät. Kolmannessa ja neljännessä regressiossa malliin lisätään joukko selittäviä muuttujia kuvaamaan näitä rakenteellisia tekijöitä.

Kolmannessa regressiossa selittävinä muuttujina ovat jälleen bruttokansantuotteen viiveen lisäksi ajan kiinteät vaikutukset. Lisätyt selittävät muuttujat ovat hedeelmällisyysluku, eliniän odote, säästäminen, naisten ja miesten koulutus, julkinen kulutus, viennin osuus sekä inflaatio. Merkittäviä selittäviä muuttujia näistä ovat konvergoitumista kuvaava logaritminen viivästetty bruttokansantuote, eliniän odote, säästäminen sekä viennin osuus. Mukaan otettu joukko selittäviä muuttujia kääntää logaritmissen bruttokansantuotteen viiveen kertoimen etumerkin negatiiviseksi. Tämä kuvaa konvergoitumista toisin kuin ensimmäisessä regressiossa. Rakenteellisten tekijöiden huomioiminen regressioanalyysissä kertoo siis ehdollisesta konvergoitumisesta Saharan eteläpuolisen Afrikan maissa. Konvergoituminen on myös tilastollisesti merkitsevää.

Neljännessä regressiossa on mukana kehittyneiden maiden ryhmä. Lisättäessä tämä ryhmä mukaan regressioon tapahtuu myös konvergoitumista. Logaritmissen

bruttokansantuotteen viiveen kerroin on negatiivinen ja tilastollisesti merkitsevä. Muiden selittävien muuttujien kertoimet ovat hyvin samankaltaiset kuin kolmannessa regressiossa.

Tuloksista selviää, että eliniän odotteen käänteisluku on kaikissa regressioissa negatiivinen. Eliniän odotteen käänteisluvun voidaan olettaa kuvaavan kuolleisuutta. Tämä tarkoittaa sitä, että taloudellinen kasvu vähentää kuolleisuutta ja siten pidentää eliniän odotetta. Tämä tukee Lorentzenin ym. (2008) teoriaa, jossa talouskasvun puute selittää matalaa eliniän odotetta.

Kolmannessa ja neljännessä regressiossa naisten koulutuksen kerroin on isompi kuin miesten koulutuksen vastaava kerroin. Tulos on samankaltainen kuin Barron (2012: 16) tutkimuksessa. Tulos viestii siitä, että naisten koulutuksen osuuden kasvu kertoo miesten ja naisten välisen koulutuksen tason kuilun pienenemisestä. Naisten koulutuksen lisääntyminen kertoo maan parantuneista sosiaalisista järjestelmistä, mikä osaltaan vaikuttaa positiivisesti taloudelliseen kasvuun. Saadut kertoimet eivät kuitenkaan ole tässä tilastollisesti merkitseviä, mikä kertoo siitä, että inhimillinen pääoma ei näyttäisi olevan Afrikan maissa vielä niin tärkeä tuotantokijä kuin kehittyneissä maissa.

Viennin osuus on molemmissa tapauksissa negatiivinen. Tämä yllättävä tulos viestii mahdollisesti siitä, että Afrikassa on paljon pieniä avoimia talouksia. Suuri osa Afrikan talouksista on erikoistunut jonkin tietyn raaka-aineen valmistukseen, mikä voi pitkällä aikavälillä olla haitallista maan taloudelle esimerkiksi Peggin (2010) tutkimuksessaan esittelemien syiden takia, jolloin maalla on vaara saada hollannin tauti tai muu talouden häiriö. Bruttokansantuotteen kasvaessa pienissä Afrikkalaisissa talouksissa viennin väheneminen voi olla esimerkiksi merkki maan talouden erikoistumisen laajenemisesta, jolloin kotimainen tuotanto ja kauppa lisääntyvät.

3.2. Kasvuregressioita kiinteillä vaikutuksilla

Taulukossa 5 käytetään ajan kiinteitä vaikutuksia kuvaavien dummy-muuttujien lisäksi myös maakohtaisten dummy-muuttujien kiinteitä vaikutuksia. Ensimmäinen regressio on absoluutista konvergoitumista kuvaava regressio.

Taulukko 5. Regressiotulokset maakohtaisten dummy-muuttujien kiinteillä vaikutuksilla.

	1)	2)
	Selitettävä muuttuja log(bkt per työntekijä) muutos	
log(Bkt per työntekijän viive)	-0.215*** (0.0464)	-0.187** (0.0679)
log(Hedelmällisyysluku)		-0.0524 (0.114)
1/Eliniän odote		-0.109* (0.0509)
Säästäminen		0.00313* (0.00126)
Naisten koulutus		-0.00131 (0.00239)
Miesten koulutus		0.000585 (0.00231)
log(Julkinen kulutus)		-0.00854 (0.0503)
log(Viennin osuus)		-0.0254 (0.0409)
Inflaatio		-0.00257*** (0.000737)
Vakiotermi	2.090*** (0.408)	2.437*** (0.574)
Havaintoja	279	175

Keskivirheet suluissa

* p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

Maakohtaiset dummy-muuttujat huomioitaessa konvergoitumista Afrikan maiden sisällä tapahtuu. Taulukon 5 toisessa regressiossa kuvataan ehdollista konvergoitumista, kun mukaan otetaan jälleen joukko selittäviä muuttujia, jotka kuvaavat maiden rakenteellisia tekijöitä.

Ensimmäisen regression selittävän muuttujan kerroin on tilastollisesti merkitsevä. Toisessa regressiossa merkittäviksi selittäviksi muuttujiksi nousevat viivästetty logaritminen bruttokansantuote, eliniän odotteen käänteisluku, säästäminen sekä inflaatio.

Konvergenssia kuvaavan logaritmisen bruttokansantuotteen viiveen kerroin on paljon suurempi kuin aikaisemmissa regressioissa. Ottamalla mukaan maakohtaiset kiinteät vaikutukset dummy-muuttujilla konvergenssin kerroin voi Barron (2012: 17) mukaan kasvaa harhaisesti liian suureksi. Barron (2012: 60) käsittelemässä Hurwiczin harhassa kertoimet voivat kasvaa lyhyellä aikavälillä liian suuriksi. Tässä tutkimuksessa käytetty aikajakso sisältää 51 vuotta, mikä ei ole Barron tutkimuksen mukaan tarpeeksi pitkä aikaväli. Täten Hurwiczin harhaa todennäköisesti esiintyy taulukon 5 regressioissa. Tämä harha vaikuttaa jopa yli sadan vuoden aineistoihin, kun käytetään pienimmän neliösumman menetelmää maakohtaisilla dummy-muuttujilla.

Taulukon 4 toinen ja neljäs regressio kuvaavat parhaiten konvergenssia, eli kiinnikuromisen nopeutta. Tutkimalla näitä kahta regressiota voidaan olettaa, että Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden bruttokansantuote kuroo kiinni kuilua Afrikan kehittyneiden maiden ryhmän bruttokansantuotteeseen 1,6–5,7 prosentin välillä vuosittain.

5,7 prosentin ehdollinen konvergoitumisaste on varsin nopea, mutta tässä tapauksessa vertailukohtana on Afrikan kehittyneimmät maat. Konvergoitumista siis tarkastellaan Afrikan sisällä.

Toisessa regressiossa saat 1,6 prosentin vuosittainen konvergoitumisaste tarkoittaa, että maalla kuluu noin 43 vuotta kuroa kiinni puolet kuilusta verrattavan maan bruttokansantuotteeseen. 5,7 prosentin tapauksessa kuilu puolittuu paljon nopeammin, vain reilussa 12 vuodessa.

Makrotaloudellisen teorian (Sørensen & Whitta-Jacobsen 2010: 174–176) mukaan vuosittainen konvergoitumisaste on noin 2 prosenttia. Tällöin kuilun puolittumiseen kuluu 35 vuotta. Tutkimuksessa saadut 1,6–5,7 prosenttia sisältävät tämän kahden prosentin asteen.

4. JOHTOPÄÄTÖKSET

Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden talouskasvun hitaus on usean tekijän summa. Alueen tarkastelu maakohtaisesti antaa suuremmat mahdollisuudet löytää keinoja, joiden kautta talouskasvua voitaisiin edistää yksittäisissä maissa. Suuret erot maiden välillä antavat harhaanjohtavan käsityksen maanosan kasvusta, jos maita tarkastellaan pelkästään yhtenäisenä alueena. Tutkielmassa lähemmin tarkastellut naapurimaat Botswana ja Zimbabwe ovat tästä hyvä esimerkki. Maat ovat maantieteellisesti hyvin samankaltaisia, mutta silti niiden taloudellisessa menestyksessä on valtavia eroja. Esimerkiksi Botswanan työntekijäkohtainen bruttokansantuote oli vuonna 2010 noin kolmikymmenkertainen Zimbabwen työntekijäkohtaiseen bruttokansantuotteeseen verrattuna.

Botswanassa talouden kehitys on ollut positiivista, mutta sen kestävyydestä ei ole varmuutta. Botswanassa on ollut hyvin voimakasta talouskasvua sen itsenäistymisestä saakka. Botswanassa voimakasta talouskasvua ei kuitenkaan ole onnistuttu kovin vahvasti siirtämään elintason nousuun. Tuloerojen tasaaminen voisi auttaa talouskasvun vaikutusten siirtymistä maan köyhimmillekin.

Talouden pohjan laajentamiseen pyrkiminen on ollut Botswanan hallituksen tavoitteena jo pidemmän aikaa, mutta siinä onnistuminen on vaikeaa. Maan suurimmasta vientituotteesta, timanteista, riippuvuus altistaa maan talouden timanttien maailmanmarkkinahintojen heilahduksille. Botswanan onni on ollut, että timanttien hinnat ovat pysyneet korkealla, vaikka maailmantalous onkin ollut vaikeuksissa viime vuosina. Taantumien vaikutukset ovat näkyneet Botswanan timanttien tuotannossa, mutta samalla timanttien kysyntä on lisääntynyt muilla kuin perinteisillä timantteja kysyvillä alueilla. Timantit eivät kuitenkaan kestä ikuisesti. Muihin vientituotteisiin, kuten nikkeliin ja kupariin panostaminen, tuo Botswanan taloudelle vakautta.

Zimbabwen olisi löydettävä uskottava keino palauttaa luottamus yksityisiin omistusoikeuksiin. Se näyttäisi olevan suurin ehto talouden elpymiselle. Demokraattisesti toteutettujen vaalien kautta valitulla hallituksella voisi olla hyvät mahdollisuudet onnistua tässä. Zimbabwen tulisi pyrkiä vapautumaan huonon hallinnon kierteestä esimerkiksi Maailmanpankin (2011: 11) esittämän hyvän kierteen mallin avulla.

Mugabe on ollut Zimbabwessa diktaattorin asemassa jo vuodesta 1987 lähtien, eli 26 vuotta. Mugaben hallituksen toteuttamat maiden pakkolunastukset veivät uskottavuuden ja luottamuksen talouskasvun kannalta elintärkeisiin omistusoikeuksiin. Omistusoikeuksien palauttaminen vaatisi laajan tasapainottavan talousohjelman.

Empiirisen tutkimuksen tulosten mukaan talouskasvu Saharan eteläpuolisen Afrikan maissa on eriytynyt. Saatu tulos viittaa myös siihen, että olisi tärkeää tutkia maita yksittäin. Osa maista on kehittynyt ja kokenut hyvää talouskasvua, mutta osa on yhä kiinni Sachs'n ym. (2004) kuvaamassa köyhyyden kierteessä.

Kiinnikuromista eli beta konvergenssia tapahtui, kun alueesta erotettiin kehittyneiden maiden ryhmä. Ryhmä koottiin maiden hallinnon laadun perusteella. Instituutioiden laadulla on täten merkitystä Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden talouskasvulle. Okeyn (2011: 16) tutkimus tukee tätä johtopäätöstä.

Viennin osuuden tutkiminen maakohtaisesti antaisi hyvät mahdollisuudet kehittää afrikkalaisten talouksien kansainvälistä kauppaa ja sitä kautta edistää talouskasvua ja elintason nousua. Jatkotutkimusta ajatellen yksittäisten Afrikan maiden kansainvälisen kaupan tutkiminen edistäisi ongelmien tunnistamista ja rakenteellisten uudistusten toteuttamista.

Vaikuttaa siltä, että Afrikan maat ovat kehityksen alkutaipaleella ja siten inhimillinen pääoma ei ole niin tärkeä tekijä kasvulle kuin kehittyneissä maissa. Tämän takia bruttokansantuotteen kasvun konvergenssi voi olla nopeaa. Syynä tähän on se, että teoriassa (Sørensen ja Whitta-Jacobsen 2010: 174–176) esitetyn inhimillisen pääomakannan sopeutuminen optimaaliselle tasolle ei aiheuta kitkaa kasvulle. Odotettavissa on, että ehdollinen konvergoitumisaste voi laskea hyvin korkeasta regressiotulosten antamasta 5,7 prosentin vuosittaisesta tasosta, kun maiden elintaso alkaa kasvaa.

Huolena on etenkin tiettyjen vientiin painottuneiden maiden eroaminen kasvun tieltä. Tällaisiksi maiksi voidaan luokitella esimerkiksi Botswana, joka on erikoistunut timanttien ja muiden raaka-aineiden vientiin. Botswanassa talouden pohjan laajentamisen olisi hyvä ulottua myös viennin ulkopuolelle kotimaiseen tuotantoon ja palveluihin.

Ehdollisen konvergenssin hypoteesi pitää paikkansa Saharan eteläpuolisen Afrikan maissa. Maakohtaisia rakenteellisia tekijöitä kuvaavat muuttujat on hyvä ottaa huomioon tarkasteltaessa talouskasvua Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Parhaisiin regressiotuloksiin päästiin, kun regressioanalyysissä otettiin huomioon ajan kiinteät vaikutukset sekä joukko maiden rakenteellisia tekijöitä kuvaavia selittäviä muuttujia. Todellinen kiinnikuromisen vauhti on tutkimuksessa toteutettujen regressioiden perusteella taulukon 4 toisen ja neljännen regression antamien tulosten mukaan 1,6 ja 5,7 prosentin välillä. Tämä sisältää teorioiden osoittaman kahden prosentin vuosittaisen kiinnikuromisen asteen. Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden voidaan siis odottaa kasvavan aluksi nopeasti, mutta myöhemmin inhimillisen pääoman noustessa merkittäväksi kasvu voi hidastua, kun maat ovat saavuttaneet korkeamman elintason.

LÄHTEET

- Aten, B., A. Heston & R. Summers (2012). *Penn World Table 7.1*. [online]. Center for International Comparisons of Production, Income and Prices. University of Pennsylvania. [siteerattu 13.10.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://pwt.econ.upenn.edu/php_site/pwt_index.php>.
- Barrios, Salvador, Luisito Bertinelli & Eric Strobl (2010). Trends in rainfall and economic growth in Africa: A neglected cause of the African growth tragedy. *Review of Economics & Statistics* 92:2, 350–366. ISSN 00346535.
- Barro, Robert J. (2012). Convergence and Modernization Revisited. *Nobel Symposium on Growth and Development*, Tukholma 3.-5.9.2012.
- Bate, Roger (2005). Zimbabwe's Lesson: Property Rights are the Key to Growth. *Economic Affairs* 25:3, 76–76.
- Bird, Kate & Martin Prowse (2008). *Vulnerability, Poverty and Coping in Zimbabwe*. WIDER Reasearch Paper 2008/41. Helsinki: UNU-WIDER. 32 s. ISBN 978-92-9230-089-0.
- Bloom, David E. & Jeffrey D. Sachs (1998). Geography, Deomography, and Economic Growth in Africa. *Brookings Papers on Economic Activity* 2, 207–273. ISSN 00072303.
- Bond, Patrick & Guy Mhone (2001). *Botswana and Zimbabwe, Relative Success and Comparative Failure*. WIDER Discussion Paper 2001/38. Helsinki: UNU-WIDER. 23 s. ISBN 952-455-200-0
- Business Africa (2011). Operational Risk: Botswana. *Business Africa* 20:8, 8–8. The Economist Intelligence Unit. ISSN 09684468.
- Business Africa (2008). Infrastructure. *Business Africa* 17:21, 3–3. The Economist Intelligence Unit. ISSN 09684468.

- Caruso, Raul (2009). Butter, Guns and Ice-cream: Theory and Evidence from Sub-Saharan Africa. *Defence & Peace Economics* 21: 3, 269–283. ISSN 10242694
- Chavunduka, Charles & Daniel W. Bromley (2010). Beyond the Crisis in Zimbabwe: Sorting out the land question. *Development Southern Africa*, 27: 3, 363–379. ISSN 0376835X.
- Easterly, William & Ross Levine (1997). Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions. *Quarterly Journal of Economics* 112: 4, 1203–1250. ISSN 00335533.
- The Economist (2011). Briefing Africa's hopeful economies: The sun shines bright. *The Economist* 401: 8762, 68–70. 00130613.
- The Economist (2009a). A good example. *The Economist* 392: 8654, 20–20. ISSN: 00130613.
- The Economist (2009b). Diamonds are not for ever. *The Economist* 392: 8654, 58–59. ISSN 00130613.
- Ehui, Simeon & John Pender (2005). Resource degradation, low agricultural productivity, and poverty in sub-Saharan Africa: pathways out of the spiral. *Agricultural Economics* 32:1, 225–242. ISSN 01695150.
- Emerging Markets Monitor (2011a). Botswana: Rebounding Diamonds Will Spur Growth. *Emerging Markets Monitor* 16:39, 22–22. ISSN 13590006.
- Emerging Markets Monitor (2011b). Botswana: Mining Investment and Exports Propelling Growth. *Emerging Markets Monitor*. 17:27, 22–22. ISSN 13590006.
- Fosu, Augustin Kwasi (2011). *Growth, Inequality, and Poverty Reduction in Developing Countries*. WIDER Working Paper 2011/01. Helsinki: UNU-WIDER. 54 s. ISBN 978-92-9230-364-8.

- Fosu, Augustin Kwasi (2009). Inequality and the Impact of Growth on Poverty: Comparative Evidence for Sub-Saharan Africa. *Journal of Development Studies* 45:5, 726–45. ISSN: 00220388
- Gertz, Geoffrey & Laurence Chandy (2011). Two Trends in Global Poverty. *Global Economy and Development*. 1–4.
- Gillanders, Robert (2011). *The Effects of Foreign Aid in Sub-Saharan Africa*. University College Dublin Working Paper 11/16. Dublin: UCD School of Economics. 30 s.
- Grier, Robin (2005). The Interaction of Human and Physical Capital Accumulation: Evidence from Sub-Saharan Africa. *Kyklos* 58:2, 195–211. ISSN 00235962.
- Hansen, Henrik & Finn Tarp (2000). Aid and growth regressions. *Journal of Development Economics* 64:2, 547–570. ISSN 03043878.
- Ingham, Barbara (1995). *Economics and Development*. Berkshire: McGraw-Hill Book Company Europe. 412 s. ISBN 0-07-707873-X.
- Joireman, Sandra F. (2008). The Mystery of Capital Formation in Sub-Saharan Africa: Women, Property Rights and Customary Law. *World Development* 36:7, 1233–1246. ISSN 0305750X.
- Kotilainen, Markku & Ville Kaitila (2002). *Economic Globalization in Developing Countries – The Cases of Nepal and Tanzania*. Helsinki: Taloustieto Oy & ETLA. 218 s. ISBN 951-628-365-9.
- Kosack, Stephen (2003). Effective Aid: How Democracy Allows Development Aid to Improve the Quality of Life. *World Development* 31:1, 1–22. ISSN 0305750X.
- Krause, Volker & Susumu Suzuki (2005). Causes of Civil War in Asia and Sub-Saharan Africa A Comparison. *Social Science Quarterly* 86:1, 160–177. ISSN 00384941.

- Le Van, Cuong, Katheline Schubert & Tu Anh Nguyen (2010). With exhaustible resources, can a developing country escape from the poverty trap? *Journal of Economic Theory* 145:6, 2435–2447. ISSN 00220531.
- Lorentzen, Peter, John McMillan & Romain Wacziarg (2008). Death and Development. *Journal of Economic Growth* 13:2, 81–124. ISSN 13814338.
- Maailmanpankki (2010). *World Development Report 2011: Conflict, Security and Development*. Washington DC: The World Bank. 384 s. ISBN: 978-0-8213-8439-8.
- Maailmanpankki (2006). *World Development Report 2007: Development and the Next Generation*. Washington DC: The World Bank. 317 s. ISBN 08213 - 6541-X.
- Mainguy, Claire (2010). Natural Resources and Development: The Gold Sector in Mali. *Resources Policy* 36:2, 123–131. ISSN 03014207.
- Mankiw, Gregory N., David Romer & David N. Weil (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics* 107:2, 407–437.
- Mo Ibrahim Foundation (2011). *2011 Ibrahim Index of African Governance: Summary*. Swindon, Englanti: Mo Ibrahim Foundation. 36 s.
- Mo Ibrahim Foundation (2012). *2012 Ibrahim Index of African Governance: Summary*. Swindon, Englanti: Mo Ibrahim Foundation. 44 s.
- Narayan. Paresh Kumar, Seema Narayan & Russel Smyth (2011). Does democracy facilitate economic growth or does economic growth facilitate democracy? An empirical study of Sub-Saharan Africa. *Economic Modelling*. 28:3, 900–910. ISSN 02649993.
- Naudé, Wim (2010). *Development Progress in sub-Saharan Africa: Lessons from Botswana, Ghana, Mauritius and South Africa*. WIDER Working Paper 07/2010. Helsinki: UNU-WIDER. 8 s. ISBN 978-92-9230-242-9.

- Noko, Joseph (2011). Dollarization: The Case of Zimbabwe. *CATO Journal* 31:2, 339–365. ISSN 02733072
- Okey, Mawussé (2011). *Institutional Reforms, Private Sector, and Economic Growth in Africa*. UNU-WIDER Working Paper 2011/40. Helsinki: UNU-WIDER. 27 s. ISSN 1798-7237.
- Otsuka, Keijiro (2006). Why Can't We Transform Traditional Agriculture in Sub-Saharan Africa? *Review of Agricultural Economics* 28:3, 332–337. ISSN 10587195.
- Pansiri, Nkobi Owen (2008). Improving commitment to basic education for the minorities in Botswana: A challenge for policy and practice. *International Journal of Educational Development* 28, 446–459.
- Pegg, Scott (2010). Is there a Dutch disease in Botswana? *Resources Policy* 35:1, 14–19. ISSN 03014207.
- Richardson, Craig J. (2005). The Loss of Property Rights and the Collapse of Zimbabwe. *CATO Journal* 25:3, 541–565.
- Rodrik, Dani (2005). *Rethinking Growth Strategies*. WIDER Annual Lecture 8. Helsinki: UNU-WIDER. 23 s. ISBN 92-9190-679-4.
- Sachs, Jeffrey D., John W. McArthur, Guido Schmidt-Traub, Margaret Kruk, Gordon McCord, Chandrika Bahadur & Michael Faye (2004). Ending Africa's Poverty Trap. *Brookings Papers on Economic Activity* 1, 117–240. ISSN 00072303.
- Shaxson, Nicholas (2007). Oil, corruption and the resource curse. *International Affairs* 83:6, 1123–1140. ISSN 00205850.
- Solow, Robert M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics* 70:1, 65–94. ISSN 00335533.

Sørensen, Peter & Hans Jorgen Whitta-Jacobsen (2010). *Introducing Advanced Macroeconomics. Growth and Business Cycles*. McGraw Hill. 2. painos. 820 s. ISBN 0077117867.

Tabulawa, Richard (2011). The rise and attenuation of the basic education programme (BEP) in Botswana: A global-local dialectic approach. *International Journal of Educational Development* 31:5, 433–442. ISSN 07380593.

UNESCO Institute for Statistics (2011). *Country Profiles* [online]. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. [siteerattu 1.12.2011]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/default.aspx?SPSLanguage=EN>>.

Wennmann, Achim (2011). Breaking the Conflict Trap? Addressing the Resource Curse in Peace Processes. *Global Governance* 17:2, 265–279. ISSN 10752846.

World Development Indicators (2012). [online]. Maailmanpankki. [siteerattu 24.10.2012]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world>>